

obeliszk: → kőoszlop.

Ofel (héb. 'daganat'): az erődépítés műszavaként 'magaslat'. Az ÓSz említ egy szamariai ~t is (2Kir 5,24), de főleg a jeruzsálemi ~ ismeretes a Templom-dombtól DK-re (az ~; a héb.-ben névelő nélkül: Iz 32,14; Mik 4,8; 2Krón 27,3; 33,14; Neh 3,27: javítások Jotam, ill. Manassze idején és Nehemiás korában; 11,21: a templomszolgák lakóhelye). A Mesa-felirat Dibon ~jét említi. Iz 32,14 és Mik 4,8 torony mellett szerepelteti. A jeruzsálemi ~en végzett ásatásokra nézve → Jeruzsálem.

Ofir: az a vidék, ahova → Ecjon-Geberből az izr. hajók jártak, főleg Salamon idejében (1Kir 9,28; 10,11 és talán 10,22; 2Krón 8,18; 9,10), de olykor Jehosafát uralma alatt is (1Kir 22,49; 2Krón 20,36 kk.). Fekvése (Ter 10,29) bizonytalan; a vidéket egészen Transvaalig és Szumátráig keresik. Legvalószínűbb az a feltevés, hogy D-Arábiában a Vörös-tenger közelében terült el. A hajók ~ből aranyat és ezüstöt (pl. Iz 13,12; Zsolt 45,10), elefántcsontot és drágaköveket, majmokat(?) és → pávákat(?) , végül szantálfát szállítottak. Egy, a Kr. e. 9. sz.-ból való → osztrakonon, amelyet Tell kasilében találtak, ez áll: „ofiri arany Bet-Horon számára”.

Ofra: helynév az ÓSz-ben **1.** Helység Benjamin földjén (Józs 18,23; 1Sám 13,17). →Efraim. – **2.** Gedeon hazája és temetkezési helye Manassze földjén (Bír 6,11; 8,23; 9,5). Ősi szentély (6,11–24). Helyét et-Tajibe v. Nablusz közelében keresik.

Og: Básán királya (először a deuteronomikus történetírás nevezte így), aki csaknem mindig együtt szerepel → Szichonnal, „az amoriták királyá”-val, s így egyike volt annak a 2 királynak, aki Palesztinában a Jordántól K-re eső országrészt hatalmában tartotta az Ígéret földjének elfoglalása idején (→ honfoglalás). Izr. fiainak le kellett őket győzniük, hogy birtokba vehessék a Jordántól K-re eső vidékeket (MTörv 1,4; 4,47; 29,6; Józs 2,10; 9,10; 12,4; 13,12.31; 1Kir 4,19; Neh 9,22). A Szám 21,33–35: leírt győzelem későbbi betoldás a MTörv 3,1–11 alapján (vö. Zsolt 135,11 kk.; 136,20). Egy Astarotból való ~ nevű királynak Básán városai fölötti uralma más forrásból nem bizonyítható, és uralkodásának idejét sem lehet meghatározni. Így a hatalma alá tartozó területet Izr. fiai feltehetően csak az Ígéret földjének elfoglalása (→ Józsue) után hódították meg; a deuteronomikus tört.-író – érthető okokból – túlságosan is kiemelte ennek jelentőségét. Hatalmas sírja az amoriták városában, Rabbában volt látható (vö. MTörv 3,11); vsz. dolmensir lehetett, amelynek az átlagosnál jóval nagyobb méretei indítékul szolgáltak ahhoz, hogy az amoriták királyát a refaiták (→ óriások) közé sorolják. C. Rabin szerint az ~ név 'ember'-t jelent és a rafaiták magukat nevezték így. Egy rabbinista hagyományban ~ a Ter 14,13 említette menekülővel azonos.

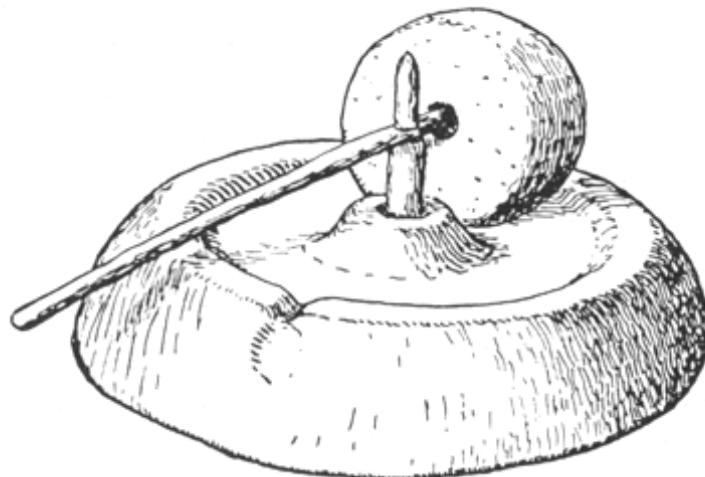
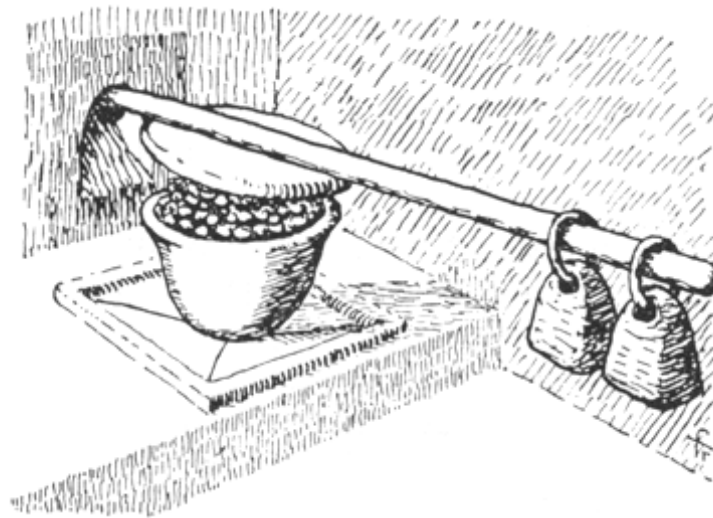
Ohola és Oholiba: Jeruzsálemnek és Szamariának, a „két nővér”-nek jelképes neve (Ez 23). Ohola szokásos értelmezése: 'sátoruk' (értsd: saját kezdeményezésre épült templom Szamariában), Oholibáé ezzel szemben: 'az én sátorom benne' (azaz: a törvényes Jahve-templom Jeruzsálemben). Ám ez a magyarázat nem mond sokat; ugyanakkor az Iz 62,4-re hivatkozás (a. m. Gyönyörűségem, Sion nevéként) nem állja meg a helyét grammatikai szerkezete miatt. J. Hempel az elephantinei papiruszokban Jahu (= Jahve) mellett említett 2 istennőre (Anath-Bétel és Asim-Bétel) utalást lát a szóban forgó 2 névben.

Oholiáb: a Dán törzsből való Achizamach fia. Kézműves, → Becaleel társa a szt. sátor készítésében (Kiv 31,1–6).

Oktateuchus (gör. 'nyolc részből álló könyvtékercs'): a gör. egyházban az ÓSz első 8 könyvének (Ter, Kiv, Lev, Szám, MTörv, Józs, Bír és Rut) összefoglaló neve.

olaj: Az → olajfa terméséből, az → olajbogyóból nyerik. A legfinomabb ~at a mozsárban összezúzott, majd kosárban kő súlya alá helyezett ~bogyók adják. Az ~ nyérésének ez a

legősibb módja, ezért a kultuszban is ez maradt szokásban. Kevésbé jó minőségű ~at sajtóban taposással nyertek (Mik 6,15; Jób 24,11; 29,6). Az ~malom, ill. az ~prés vsz. csak a hellenista korban vált ismertté; ebből az időből régészetileg igazolható, de a Bibliából nem lehet egyértelműen kimutatni. Az ~at korszokban (1Kir 17,12 kk.; 2Kir 4,2 kk) v. kisebb mennyiségben ~osszaruban (1Sám 16,1; 1Kir 1,39), ill. alabástrom edényben (Mt 26,7) tartották. A zúzott ~bogyóból nyert, legfinomabb ~at csaknem mind kultikus célra tartották fenn: a szt. sátorban és a Templomban a → mécsesekbe tették (Kiv 27,20; Lev 24,2), fölkenéshez (→ megkenés) használták és a napi égőáldozathoz adták hozzá (Kiv 29,40 kk.). A sajtolt ~jal ételt készítettek, a bőruket kenték, sebet és daganatot kezeltek, világítottak. Végül fontos árucikk volt az ~, amelyet külföldre szállítottak (1Kir 5,25; Ezd 3,7; Ez 27,17; Oz 12,2). Szamariában a királyi palota feltárásakor találtak → osztrakonokat ezzel a felirattal: 'tisztított olaj'. Kumránban 6. hó 22-én ~ ünnepet tartottak; a → Templomtekercs is említ ilyet. Az ~ból való jóslásra nézve → kehely, → pohár.

139. Olajprés és olajmalom

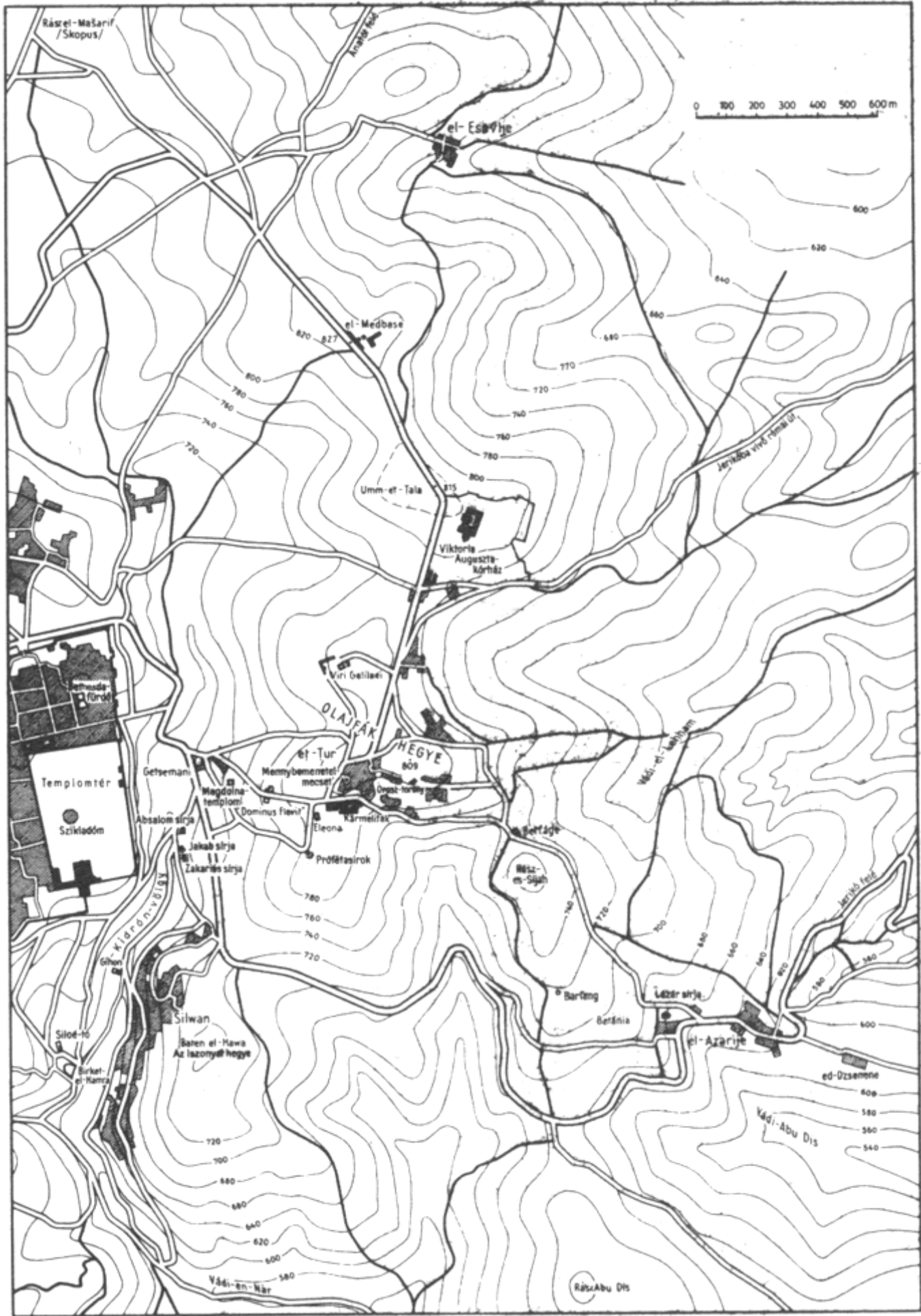
olajbogyó: az → olajfa csonthéjas termése, amely először zöld, azután fekete. Palesztinában májusban–júniusban kezd érni. Október elején szüretelik: lerázzák v. botokkal leverik a fáról (Iz 17,6; 24,13), így a szüret ideje egybeesik a sátoros ünnep idejével. A Bibliában nincs szó az ~ fogyasztásáról, csak az → olajat használják fel; az ~ olajtartalma 30 %.

olajfa: 10 m-nél magasabbra nem nő, nagyon szívós, örökzöld fa, amely a Földközi-tengernek csaknem minden partvidékén honos. Palesztinában, ahol a talaj nagyon kedvező az

~nak, csaknem mindenütt ültettek ~t (MTörv 28,40), leginkább a domboldalakon, különösen Sefelában (1Krn 27,28), Akkó vidékén (Ter 49,20; MTörv 33,24: Áser földjén) és Jeruzsálem környékén (vö. Olajfák hegye, Getszemáni). Törzse szürkés, a fűzfához hasonló alakú levelei felül zöldek, mattok, alul fehéresek, és a nyári hőségben könnyen összepöndörödnek, ezért az ~ kevés árnyékot ad. Virágzása Palesztinában május közepére esik; kis fehér virágaiból egy v. két → olajbogyó fejlődik. A fa gyökérhajtásokat fejleszt. Róm 11,17–24: képes értelemben Pál az Egyházba beépülés folyamatának leírásához használja fel az ~t, de a leírás nem „botanikai” szempontokhoz igazodik. Az ~ meglehetősen kemény faanyagát sokra értéklik.

Olajfák hegye: hegylanc. Jeruzsálemtől É-ra kezdődik, ahol egy kis darabon a vízvázasztó szerepét is betölti a Földközi-tenger és a Jordán-árok között. Először csak alig-alig változó magasságban húzódik, majd egy meredek lejtő után, amely a nyeregig vezet, a Jeruzsálemből Jerikóba vivő úton át folytatódva végül a Botrány hegyében (742 m) végződik, Szilvan falu fölött, ahonnan a Vadi en-Nar völgyfenéig ereszkedik alá. Jeruzsálemet védi az É-i és K-i szél ellen (vö. Zsolt 125,2), ugyanakkor a tenger felől felhőt hozó szelet feltartóztatja, és a Jordántól Ny-ra ki is csapja az esőt, így a szt. város, amelyet a → Kidron választ el az ~tól, megkapja a szükséges csapadékot. A hegyláncnak az a szakasza, „amely Jeruzsálemmel szemben áll, keletre” (Zak 14,4), a tkp.-i ~, az ÓSz-ben Harhazzetim néven szerepel, de az ÚSz legtöbbször ~ként említi; lat. megfelelője: mons olivarum. Az ÓSz-ben 2Sám 15,30–16,14 leírja Dávid menekülését az ~n át; felfelé haladva felért „a hegytetőre, ahol az Istent szokták imádni” (15,32), majd miután a hegytetőn túljutott (16,1), elérte → Bachurimot (16,5). Az ~n Salamon kultikus helyeket létesített feleségei idegen isteneinek tiszteletére (1Kir 11,7; vö. 2Kir 23,13); 23,13: Jozija király az ~tól D-re eső magaslati helyeket – a vallási megújulás jegyében – „tisztátalanná tette” (= megszüntette). Ez 11,23: „Az Úr dicsősége fölemelkedett, elhagyta a várost és azon a hegyen állt meg, amely a várostól keletre van”; 43,1 kk.: az Úr dicsősége K felől vonul be újra a Templomba. A Zak 14,4 leírta teofániában a végső időben az Úr lába az ~re hág, az ~ közepén kettéválik, úgyhogy egy igen mély völgy keletkezik. Ez a részlet hozzájárult ahhoz, hogy → Jozafát völgyét a Kidronnal azonosították. – Az ~n égették el a vörös tehenet (vö. Szám 19,1–10), miután a Templom-térről a Keleti kapun és a Kidronon át felvezették. Tüzet gyújtva az ~ről adták hírül minden hónapnak a kezdetét. – Az ÚSz 12-szer említi az ~t. Lk 21,37: Jézus éjszakára kiment az ~re (vö. Jn 8,1), „szokása szerint” (Lk 22,39). Virágvasárnap az ~n át vonult be Jeruzsálembe (Mk 11,1; → Betánia, → Betfagé). 13,1 kk.: Jézus az ~n, a Templommal szemben beszélt a végső időről. 14,26: az utolsó vacsora után Jézus tanítványaival kiment az ~re; Jn 18,1: „a Kidron patakon túlra”, ahol „volt egy kert” (→ Getszemáni). Az ApCsel 1,12 alapján feltehető, hogy Lukács evangélista szerint az ~ volt a mennybemenetel színhelye, amely „Jeruzsálemtől egy szombatnapi járásra” van (2000 könyök, kb. 880 m). A visszajövetelre vonatkozó ígéret (1,11) Zak 14,4-re emlékeztet, és arra is rávilágít, miért gondolt Lukács is az ~re. – Szent helyek. Szt Ilona és Nagy Konstantin egy már előbb is tiszteletben tartott barlang fölé bazilikát emeltetett; nem annyira a mennybemenetel emlékére, mint inkább a tanító Jézus tiszteletére. 378 előtt a mennybemenetelnek külön emlékhelyet létesítettek az említett bazilikától É-ra, valamivel magasabban. A könnyen megközelíthető, nevezetes helyhez az idők folyamán több olyan esemény kötődött, amelynek valójában nincs hozzá köze. Már 330 k. az ún. bordeaux-i zarándok a Színeváltozás hegyének mondja. Szt Jeromos szembeszegül azzal a nézettel, amely szerint az ~ volt a Hegyi beszéd színhelye. A gör. keresztények a mai napig az ~vel próbálják azonosítani azt a galileai hegyet, ahova Jézus a tanítványokat rendelte (Mt 28,16). Minthogy a Lk 10,38–42 Betániához kötődik, az ev.-ban közvetlen utána következő rész (11,1–4) eseményei (a Miatyánkra tanítás) is az ~hez kapcsolódtak a hagyományban. Napjainkban a francia karmelita apácák Pater Noster-temploma őrzi ezt a

hagyományt. A bizánci időben ide települt kolostorok a perzsa betörés (614-től) idején sokat szenvedtek, az arab uralom idején pedig teljesen elpusztultak. Jeruzsálem siratása (19,41–44; vö. 19,37: „közel jártak az Olajfák hegyének lejtőjéhez”) emlékére emelték a ferencesek a Dominus flevit-kápolnát az ásatások során felszínre került → osszuárium fölé.

140. Az olajfák hegye

Ólatin Biblia: → Vetus Latina.

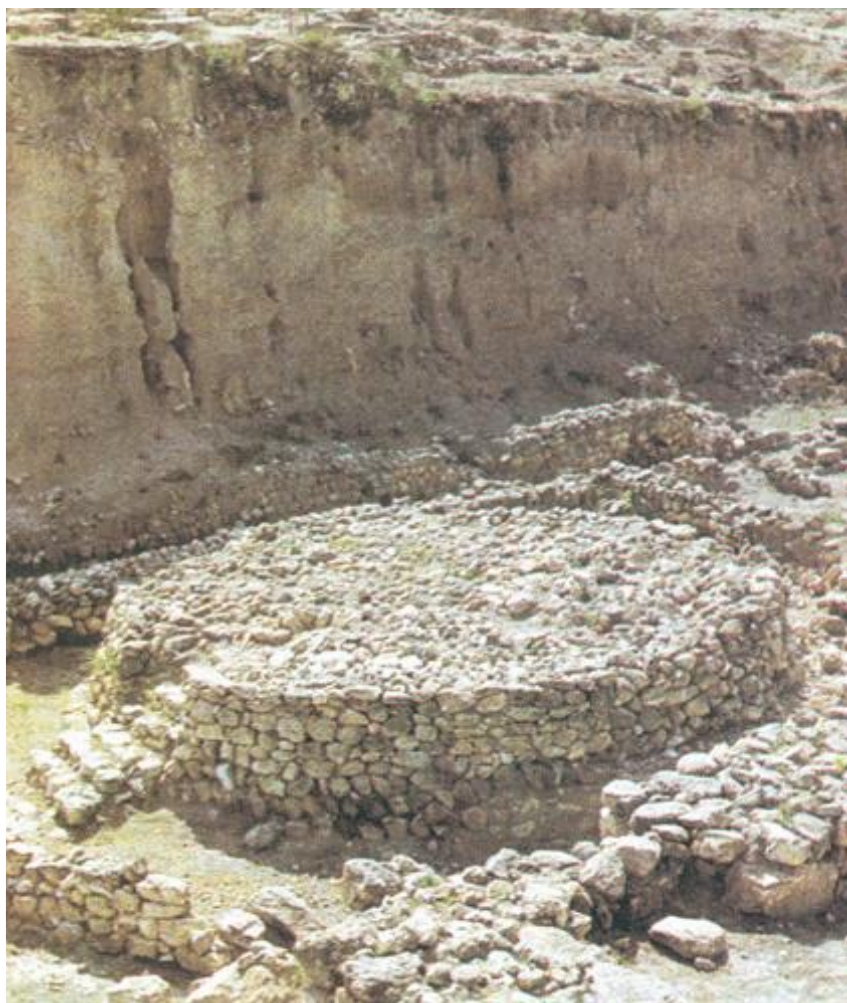
oldás és kötés: → Péter apostol.

oleander: → rózsa.

Olimpia, Olimpiász (gör. 'Olümposzhoz tartozó'): római keresztény nő, akinek Pál a köszöntését küldte (Róm 16,15).

ólom: Palesztinában nem fordul elő, Tíruszból kellett behozni (Ez 27,12). Szám 31,22; Ez 22,18.20; 27,12; Sir 47,18: az → ón és a → vas mellett szerepel. Jób 19,24: itt némelyek ~ra gondolnak (K. Galling), amelyből a felirat betűjét kiöntik. Kiv 15,10: az ellenség lemerül a tengerbe, mint az ~. Zak 5,7 kk. ~ fedelet említ; Ám 7,7–9: itt a hagyományos fordításban mérőón szerepel (mások szerint: feszítővas). A róm. ostorok (→ ostorozás) sokszor ~golyókkal voltak felszerelve. → bronz, → fém.

oltár: 1. A héb. 'áldozóhely' és → Ariel ('Isten tűzhelye') tanúsága szerint az ~ általában áldozatbemutatásra szolgál. De az ~ nem kapcsolódik össze okvetlenül az áldozattal; lehet emlék is, valamely különleges istenélményre emlékeztető jel is (vö. az ~ értelmezését a pátriárkák tört.-eiben); az emlékül állított ~ok jelzik az ősatyák vándorlásait (Ter 12,9; 13,4; 26,25; 33,20). Az ~ fölött és az ~ révén lép kapcsolatba Isten a népével; így az egy (egyetlen) ~ Izr. erőforrása és egységének jelképe (2Kron 32,12; vö. 1Kor 10,18). Az ÚSz-be is átkerült az ~nak ilyen módon való értelmezése, mert „Krisztus is egyszer áldozta fel magát” (Zsid 9,28) és mert az új Izr.-nek Istennel való közössége a Krisztussal való közösséget jelenti. Az egy ~ (13,10) vsz. Krisztus; lehetséges, hogy itt Krisztusnak az Atyához való visszatérését akarja elénk tárni a Zsid liturgiája. Bár az ~ asztal formájú, az ÓSz csak ritkán nevezi az ~t asztalnak (Mal 1,7.12; Ez 39,20), feltehetően szándékos szembeállításul a pogány ~okkal, amelyeket az istenek asztalának tekintettek (vö. Iz 65,11). A kereszténység viszont asztalnak tekinti az ~t, mivel az eucharisztikus áldozat az Úr vacsorája (1Kor 11,20). – 2. Az oltár fajtái. Míg az Izr.-lél szomszédos népek körében az ~ok zöme sziklaoltár (szikla, amelyen gyakran csészeszerű bemélyedés van v. vándorkő), Izr. fiai csak kivételesen használtak ~ként vándorkövet v. áldozásra alkalmas sziklatömböt (Bír 6,20; 13,19; 1Sám 6,14; 14,33). A Kiv 20,24 szerint az Úr ezt mondta Mózesnek: „Földből építs nekem oltárt...”; ugyanakkor 20,25; MTörv 27,5; Józs 8,31 (vö. 1Kir 18,30–32): az ~ kőhalom, faragatlan kövek halmaza; ezt az előírást tükrözi az a nemrég → Aradban, a templom udvarán felszínre került ~, amely az egyetlen régészetileg is igazolt Jahve-~nak számít; mérete (5×5 könyök) összhangban van a Kiv 27,1 tartalmazta előírással. Izr. fiainak felfogása szerint nem volt szabad a természetes követ megmunkálással „megszentségteleníteni” (20,25); de ebben nincs maradványa a kő fetiszálásának. Lépcsőt nem építettek az ~hoz, „nehogy meztelenséged látható legyen” (20,26). Kőből rakott halom a Megiddóban feltárt kánaáni ~ is (kb. Kr. e. 2700). Az ~ jellegzetes tartozékai a 4 sarkán a szarvak (1Kir 1,50 kk.; 2,28 kk.); más népek köréből is ismerünk rá példát. Izr.-ben ezek a szarvak Isten hatalmát és erejét jelképezték, megragadásuk védelmet biztosított (1,50; 2,28; vö. Kiv 21,14), és egy egészet kellett alkotniuk az ~ral (27,2; 37,25; 1Kir 1,50; Zsolt 118,27); Palesztinából csak olyan ~ok ismeretesek, amelyek szarvai az ~ral egy tömbből vannak kifaragva. Ha letörték, leütötték az ~ szarvát, megszenségtelenítették az ~t (Ám 3,14). Az → engesztelés napján → vérrel kenték meg az ~t (Lev 8,15; 16,18). Az ~ fajtáira nézve → égőáldozati oltár, → illatáldozati oltár, → kitett kenyerek. (Lásd a IX. színes képet.)

IX. Faragatlan kövekből rakott kánaáni oltár Megiddóban a korai bronzkorból. 1,25 m magas, átmérője 7 m

Oltáriszentség: → Eucharisztia.

olvasztókemence, kohó: Arra szolgál, hogy az ércből kiolvasszák benne a salakot, és tiszta → fémeket nyerjenek (Iz 1,25; Péld 17,3; 27,21; Jel 1,15); ontja a füstöt (Ter 19,28; Kiv 19,18; Jel 9,2). A képes beszédben ismételten találkozunk vele: Jahve kivezette Izr. fiait Egyiptomból, a vaskohóból (MTörv 4,20; 1Kir 8,51; Jer 11,4: vsz. deuteronomikus kifejezés). Az eltévelyedett Izr. ~be kerül (Ez 22,18–22); Izr. → maradéka megtisztul az ~ben (Zak 13,9; vö. Mal 3,2). Iz 48,10: a szenvedés kohója. – Nemesfémek tisztítására olvasztótégelyt használtak (Péld 17,3; 27,21). Zak 11,13; 2Kir 22,4 (LXX) alapján némelyek arra következtetnek, hogy a Templomhoz is hozzátartozott egy ~. Dán 3; Mt 13,42: tüzes kemence.

Omri: 4 személy neve az ÓSz-ben. Közülük a legjelentősebb Izr. 6. királya (ur. Kr. e. 885–874), a 4. dinasztia megalapítója. Talán nem izr., hanem arab származású volt. Eredetileg az izr. sereg vezére, az Ela halála utáni trónviszály idején lett király. Vs. 4 éven át küzdött → Tibni ellen, mielőtt teljhatalmat szerzett magának. Mint III. Szalmanasszár és II. Szárgon felirataiból kiviláglik, amelyek halála után még sokáig ~ földjeként és házaként (vö. Mik 6,16; 2Kir 8,26; 2Kron 22,2) említik Izr.-t, Izr. fiait pedig ~ fiainak mondják, ~ jó uralkodója volt Izr.-nek. Egy ideig a régi fővárosban, → Tircában uralkodott, később azonban új székhelyet épített magának, stratégiaileg és politikailag kitűnő helyen; az új fővárossal, → Szamariával hosszú időre központot teremtett Izr.-nek, miként Dávid Júdának. Véget vetett a

Júda és Izr. közti határvillongásoknak, az arám támadásnak úgy próbálta elejét venni, hogy fiának megszerezte feleségül a tíruszi királynak, Etbaalnak a lányát, Izebelt, és így tartós szövetségre lépett a nagy és erős tengeri és kereskedővárosokkal. A várt eredményt nem érte el, úgyhogy végül több várost is át kellett engednie az arámoknak a Jordántól K-re eső ország részen, és ezek csak Acháb idejében kerültek vissza Izr.-hez. Ugyanakkor sikeres volt a Bibliában nem említett hadjárata Moáb ellen; Mesa feljegyezte feliratában, hogy ~ sok napon át megalázta Moábot, és megszerezte magának Medéba földjét. Vallási téren Jerobeám politikáját folytatta, ezért a bibliai leírás nem sok figyelmet szentel neki, sőt eléggé kedvezőtlen képet ad róla.

On: a gör.-ül → Héliopolisznak nevezett jelentős alsó-egyiptomi város héb. neve (Ter 41,45.50; 46,20; Jer 43,13; Ez 30,17). Némely forrásban → Bet-Semes (Jer 43,13; vö. Iz 19,18).

ón: A Bibliában kevés helyen szerepel (Szám 31,22; Ez 22,18–20). G. Brunet úgy véli, hogy az Ám 7,7–9 tartalmazta anak is ~ra utal. Hátsó-Indiából szerzik be (Ez 27,12: Tarsisból). Zak 4,10: az itt szereplő 'ónkő' (magyar fordításban: választott kő) még megmagyarázatlan. → bronz, → fém, → ólom.

Onan (héb. 'az erős'): a bibliai geneológiában Júdának és egy kánaáni lánynak a fia (Ter 38,4; 1Krón 2,3); apja kívánságára → sógorházasságra lépett sógornőjével, Támárral, de úgy élt vele együtt, hogy gyermekei nem születhettek; így nem tett eleget levirátusi kötelezettségének, nem gondoskodott meghalt testvére családjának fennmaradásáról; a tört. szerzője ~ korai halálát úgy tekinti, mint Isten büntetését mulasztásáért (Ter 38,1–11). A tört. népies és durva; a szerző vsz. Júda törzsének kánaániakkal való keveredésére akart vele utalni.

Oneziforusz (gör. 'hasznos', 'hasznot hozó'): keresztény, aki a 2Tim 1,16–18; 4,19 szerint sok szolgálatot tett Pálnak Rómában és Efezusban. Minthogy Pál nem személy szerint neki, hanem a családjának kívánja Isten irgalmát, feltehető, hogy közben meghalt. Az apokrif Pál cselekedeteiben úgy szerepel, mint aki Ikóniumban befogadta Pált házába.

Onezimusz (gör. 'hasznos'): Filemon Kolosszéból (Kol 4,9) való rabszolgája. Miután urát „megkárosította” (Filem 18), Rómába menekült. Itt Pál megtérítette (10), majd egy rövid ajánlólevéllel visszaküldte gazdájához. Lehetséges, hogy a 11 a névre utalás: egykor haszontalan volt Filemonnak, most neki is, Pálnak is („számodra is, számomra is”) hasznos. A 4,9: Pál kedves és hűséges testvérenek nevezi. Egy régi hagyomány szerint ~ később Efezus püspöke lett (vö. Antióchiai Szt Ignác magyarázata az Ef 1,3-hoz).

Oniász, Onija (Jechonja v. Chonja gör. megfelelője, 'Jahve megkönyörült'): több zsidó → főpap neve. – **1.** Az első († Kr. e. 300 k.) feltehetően szövetségre lépett Spárta királyával, → Areiosszal (1Mak 12,7 kk., 19–23). – **2.** A második († Kr. e. 227 k.) annak a Simon főpaprak volt az apja, akit Sir 50,1 kk. magasztal. – **3.** († Kr. e. 170 k.) Simon fia, aki a zsidók elszigetelődési politikájának volt a híve. Heliodortól megvédte a Templom kincsét és IV. Szeleukosz idején elment Antióchiába, hogy magatartására magyarázatot adjon. Ennek ellenére tisztségéről le kellett mondania Jázonnak, a hellenista párt képviselőjének javára; Jázon utódának, Menelausznak felbujtására → Andronikosz megölte az egyik menedékvárosban, Dafnéban (2Mak 3,1–4.38; Dán 9,26). Álmában megjelent Makkabeus Júdásnak, bemutatta neki az épp odavetődött Jeremiást és harcra buzdításul átadott neki egy arany kardot (2Mak 15,12–16). – **4.** A negyedik ~, a harmadik ~ fia (az ÓSz nem említi), miután Alkimusz lett a főpap, Egyiptomba menekült és ott Iz 19,19-re hivatkozva Leontopoliszban templomot emelt.

Onkelosz: → Targum.

Ono: → Száron.

Onomasztikon (gör. 'névjegyzék'): Cezárei Euszebiosz (263 k.–339) műve, 300 bibliai helység leírása. Szt Jeromos lefordította: *De Situ et Nominibus Locorum Hebraicorum*. Modern kiadása: E. Klostermann. Lipcse, 1904.

óra (gör. óra, héb. elnevezése nincs, arámul saah; a fogalom jelölésére a héb.-ben a moéd és et 'idő' szót használták): – I. Az ÓSz-ben. A teol.-i szempontból figyelmet érdemlő szóhasználat 3 irányba mutat; közös bennük, hogy az ~ tartalmát Isten cselekvése határozza meg. – 1. A kultusznak, elsősorban a húsvét megülésének megvan az Istentől meghatározott ideje (Kiv 13,10; Szám 9,2). – 2. Isten az általa elhatározott, vagyis a kellő időben viszi végbe tetteit: segítség, jótett (MTörv 11,14; 2Kir 4,16 kk.) v. ítélet formájában (2Sám 24,15). A bölcsességi irodalomban ez a szemlélet különösen hangsúlyt kap (Jób 5,26; Sir 18,20; 39,33 stb.). – 3. Az apokaliptika szerint az időben lefutó ~k az ítélet ~jába torkollanak (Dán 8,17.19; 11,35; 40,45; 12,13). – II. Az ÚSz-ben gyakran szerepel az ~. Így a napszak jelölőjeként (Mk 6,35; Jn 1,39: itt figyelembe kell venni a zsidó időszámítás sajátosságait, amely szerint a napkeltétől napnyugtáig terjedő idő – az évszaktól függően – hosszabb v. rövidebb ideig tartó 12 ~ra oszlott; a 3. ~ = kb. 9 ~ (Mk 15,25), v. az éjszaka 3. ~ja = kb. 21 ~tól kezdve (ApCsel 23,23) szolgált alapul valamely esemény időtartamának (Mt 20,12; ApCsel 5,7) v. időpontjának (pl. Lk 10,21) megjelöléséhez. – A szó 2 összefüggésben teol.-i tartalmú: – I. Az 1Jn 2,18: „itt az utolsó óra” (ti. a világé); Róm 13,11: „Itt az óra, hogy felébredjünk az álomból”. Jel 3,10; 14,7.15: elérkezik az eszkatologikus próbatételnek, az ítéletnek és az aratásnak az ~ja = ideje. 17,12; 18,10.17.19: az apokaliptikus szorongatásokra, eseményekre jellemző, hogy egy-egy ~ig tartanak. Jézus tanításának újdonsága és sajátja, hogy újraeljövételének ~ja titok, csak az Atya tudja (Mt 24,36.44.50; 25,13). – 2. Ugyanakkor már eljött az ~ akkor, amikor az Emberfia a bűnösök kezére került (Mk 14,41). Jézus imádkozott, hogy ha lehetséges, maradjon el ez az ~ (14,35 kk.). Ez az ~ „a sötétség hatalmáé” (Lk 22,53). A szinoptikusoknál ez a terminológia Jézus szenvedését eszkatologikus eseményként állítja elénk. Ezt János még elmélyíti, amikor Jézus ~járól beszél (Jn 2,4: „az én óram”; 7,30; 8,20: „az ő órája”; 12,23; 13,1; 16,32; 17,1: „az óra”). Jézus ~ja kereszthalálakor érkezett el, abból kikövetkeztethetően, hogy a még nem-et (2,4; 7,6.8.30; 8,20). felváltja az elérkezett (12,23; 13,1; 16,32; 17,1). De nem merül ki pusztán a történelmi esemény időpontjában. Halálakor Jézus az Atya iránti engedelmisségében teljessé teszi művét (12,27 kk.; 19,30), ezért a kereszten megmutatkozik Jézus dicsősége (12,23; 17,1), és kereszthalálában éri el minden eddigi tettének ~ja a csúcspontját (vö. 11,9). A Fiú engedelmisségében magára vállalja a halált, így visszatér az Atyához (13,1), és részesedik abban a dicsőségben, amelyben része volt az Atyánál, mielőtt a világ lett (17,1–5). A szenvedésnek és a belőle fakadó örömnél előképe a szülő asszony ~ja (16,21). Jézus ~jának tartalma, bármennyire is kereszthalálában és a kereszthalálban való megdicsőülésében gyökerezik, ill. rejlik is, messze túlmutat a kereszthalál tört.-i időpontján. Az egész eszkatologikus történet – mint egész – átfogja, ahogyan a megdicsőült Fiú műve kibontakozik az Egyh. istentiszteletében (4,21–23), abban, hogy akik hisznek, azok átmennek a halálból az életbe (5,25), valamint az új istenismeretben, amely a Lélek ajándéka, aztán az Atyához való közvetlen imádkozásban (16,25 kk.), végül a tanítványok apokaliptikus eseménynek számító üldözésében (16,2) és a halottak feltámadásában (5,28). János evangélista a megdicsőült Krisztus e tetteit, amelyek szerinte egyértelműen a kereszthalál tört.-i órájához és ennek metatörténelmi tartalmához kapcsolódnak, úgy hirdeti, mint az Egyház mostját, mostani ~ját (4,23; 5,25: „Elérkezik az óra és már itt is van”). A vitatott 2,4 szintén ezt a teol.-i tartalmat fejezi ki: Mária üdvösségvárását, aki minden Jézussal találkozó hitet képvisel, Jézus azokra az adományokra irányítja, amelyek az Ő halála révén jutottak és jutnak osztályrészül a benne hívőknek. 19,27 megértéséhez szintén ez szolgál háttérül: az Úr

anyja és a tanítvány képviseli a kereszthalál ~jában a hívó közösséget, amely éppen ennek az ~nak tartalmát hirdeti úgy, mint ev.-ot. → János evangéliuma.

orákulum: → jóslat.

ordália: → istenítélet.

Oreb és Zeb (héb. 'holló és farkas'): midianita fejedelmek, akiket az efraimiták csatában megverték és megölték. Fejüket elküldték Gedeonnak (Bír 7,25; Iz 10,26; Zsolt 83,12).

óriások: Sok nép folklórában szerepelnek. Az ÓSz is említi őket: közönséges ember az ~hoz képest csak szöcskének érzi magát (Szám 13,33); az ~ magasak, mint a cédrus és erők, mint a tölgy (Ám 2,9). Gólját 6 könyök és 1 arasz magas volt; Og vaságya (= szarkofág?) 9 könyök hosszú volt (MTörv 3,11). Az ~ már csak természetüknél fogva is félelmetes harcosok (vö. Ter 6,4). Gólját páncélja 5000 sékel (kb. 80 kg) bronzot nyomott, a lándzsája nyele pedig olyan volt, mint egy zubolyfa (1Sám 17,4 kk.; vö. 2Sám 21,16 kk.). – Sámson tettei, ti. hogy egy szamar állkapcsával agyonütött 1000 embert (Bír 15,15; vö. 2Sám 23,8.18), Gáza kapuját pedig a kapufélfákkal együtt kiemelte a városfalból és felvitte a vállán egy hegy tetejére (Bír 16,3), szintén az ~ról szóló regék műfajába tartoznak. – A profán népköltészetben az ~ gyakran gyámoltalanok és ügyefogyottak. Ez a Bibliában is tükröződik: a jól felfegyverzett Góljátot (1Sám 17,7) egy fegyvertelen, de ügyes pásztorfiú győzi le (17,38 kk.); Sámson enged Delila hízeltő szavának és elárulja neki ereje titkát (Bír 16,16 kk.). Bár 3,26 kk.: az ~ azért vesztek ki, mert híjával voltak a tudásnak, a bölcsességnek. – Hogy az emberi nem egyre fokozódó erkölcsi romlását bemutassa, a Ter szerzője feldolgozott egy olyan hagyományt, amely a titánok egyik nemzetségéről szólt, akik az → Isten fiainak és az emberek leányainak házasságából születtek, mégpedig azért, hogy a vízözönt az ő gonoszságukkal okolja meg. A Bölcs 14,6; Sir 16,7: gigászok; 3Mak 2,4: szerint gögös nemzetség voltak az ~, akik mintha még Istennel is szembeszálltak volna; vsz. Jób 22,15 is így értendő; vö. Bár 3,26 kk. A kérdést Hénoch (etióp) 6; 15 tovább taglalja. → anakiták, → emiták, → refaiták.

Ornan: → Arauna.

oroszlán: A héb.-ben 7 szó felel meg a magyar ~nak, közülük 2 ~ az ~kölyökre vonatkozik; ez is mutatja, hogy a Biblia korában sok ~ volt Palesztinában és környékén. A 2Kir 17,25 kk. kifejezetten utal rá, hogy Szamaria pusztulása, ill. elnéptelenedése után az ~ok aggasztóan elszaporodtak; a róm. korban már ritkábban fordultak elő (az ÚSz-ben az ~ra utalás rendszerint csak átvétel az ÓSz-ből), a keresztesek korában kivesztek Palesztinából. A palesztinai ~ kisebb volt, mint az általunk ismert afrikai ~. Sema Meggidóban felszínre került pecsétjén látható a palesztinai ~ egy szép példánya; más ~os pecséteket is ismerünk; lelőhelyeik: Ramat-Rahél, Szichem, En-Gedi; En-Gediből egy → korszécsét is fennmaradt, amelyet ordító ~ díszít. – Az ~ a sűrűben szeret tanyázni (Jób 38,39–41; vö. Jer 4,7; 5,6), főleg a Jordán árkában (49,19). Innen támad rá a nyájra (1Sám 17,34 kk.: Dávid leütött egy ~t; Iz 31,4: a pásztorok lármát csapva próbálják megijeszteni és elűzni; Ám 3,12: a pásztor csak egy-egy darabot tud megmenteni az ~ által elragadott állatból) v. a vadszamarakra (Sir 13,19). A messiási időben az ~ is szénát (szalmát) eszik (Iz 11,7). Az ~t barlangjában fogják meg (Ez 19,4); → vadászat. Félnak az ~tól, bömbölésétől (Ám 3,8), közmondásos erejétől (2Sám 1,23; Bír 14,18; Péld 30,30). Csak a nagyon erős (Bír 14,5 kk.) v. a nagyon furfangos (1Sám 17,34–37; 2Sám 23,20) ember képes ~t leütni. Ezért azt, akinek nagy hatalma van, ~ jelképezi; így Jahvét (Ez 1,10: a lénynek ~ feje van, ugyanígy a Jel 4,7 említette állatnak is – Isten hatalmának jelképeként), Jézust (5,5), a királyt (1Kir 10,19: a trón díszítőelemei ~ok), az É-ről támadó ellenséget (Jer 4,7), Asszíria és Babilónia királyait (50,17), Makkabeus Júdást (1Mak 3,4). De ~ Izr. is (Szám 23,24; 24,9), Júda (Ter 49,9), Gád (MTörv 33,20 kk.) és Dán (33,22) törzse is, továbbá Jákob maradéka (Mik 5,7 kk.) v. Egyiptom (?Ez 32,2), Babilónia

Kr. e. (Dán 7,4), Asszíria (Náh 2,12–14), végül a ház zsarnoka is (Sir 4,30); de szerepel az ~ általában is jelképként (Zak 11,3: „Bömbölnek az oroszlánkölykök, mert elpusztult a Jordán dicsősége”). A költők a különféle veszedelmeket érzékeltetik az ~nal (Zsolt 91,13: az élet veszedelmei; pl. 7,3; 2Tim 4,18: az ellenség; Péld 19,12; 20,2; 28,15: haragra gerjedő v. gonosz uralkodó; Zsolt 10,9: a gonosz, istentelen ember; Sir 28,23: a veszekedésre kész, gonosz nyelv; 27,28: a bosszú; 27,10: a bűn; 1Pét 5,8: a sátán). – A babilóniai királyok kedvelték az ~vadászatot, és állatkerteket is létesítettek (vö. Dán 14,31 kk.).

141. Oroszlán pecsétfigura Megiddóból

orr: a lélegzés és a szaglás szerve (Ám 4,10); ezért aki valamitől undorodik, annak a héb.-ben 'kijön az orrán' az, ami undort kelt benne (vö. Szám 11,20). Az élőlénynek (éltető) lehelet van az ~ában (pl. Iz 2,22; Jób 27,3); az embernek Isten leheli az éltető leheletet az ~ába, azaz Ő adja neki az életet (Ter 2,7; vö. Jób 27,3; 33,4; 34,14 kk.; Zsolt 104,29 kk.; → emberi lélek, → lélek); a király, aki védi alattvalói életét, lehelet a nép ~ában (Siral 4,20). A harag kihát a lélegzésre, így az ~ra is; ezért mondták a héb.-ben, hogy aki haragszik, türelmetlen, az 'rövid lélegzetű', vagyis kapkodja a levegőt (vö. Kiv 6,9; Szám 21,5; Mik 2,7), ill. 'rövid orrú' (vö. Péld 14,29; 16,32), v. hogy 'tüzel, izzik' a lélegzete (vö. Ez 3,14), ill. az ~a (vö. Ter 39,19; 44,18; Kiv 4,14 stb.). Így érthető, hogy a héb. megfelelő (af = orr) egyszersmind 'harag' jelentést is hordoz (MTörv 9,19; 2Kir 24,20; Péld 21,14 stb.). Ugyanakkor a türelmes a héb.-ben 'hosszú lélegzetű' (vö. pl. Préd 7,8), ill. 'hosszú orrú' (vö. Péld 14,29; 15,18; 16,32 stb.). A kevélynek 'fenn van az ~a' (Zsolt 10,4: a héb. eredetiben), ill. a 'lélegzete' (Préd 7,8; Péld 16,18: a héb. eredetiben).

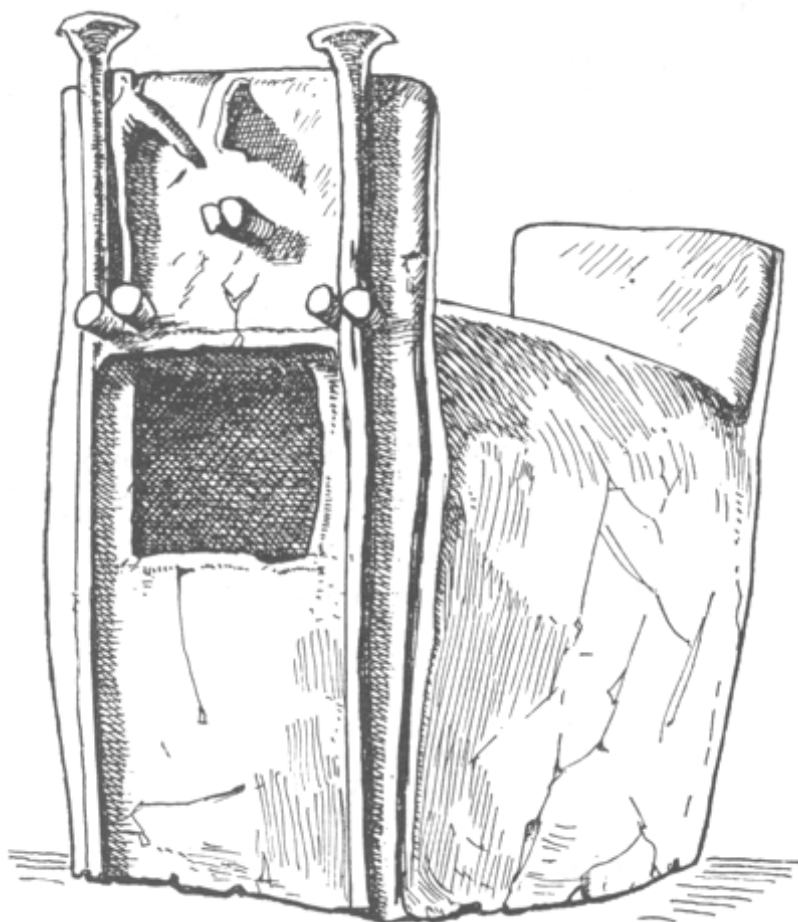
orrkarika: → gyűrű.

ország: → föld.

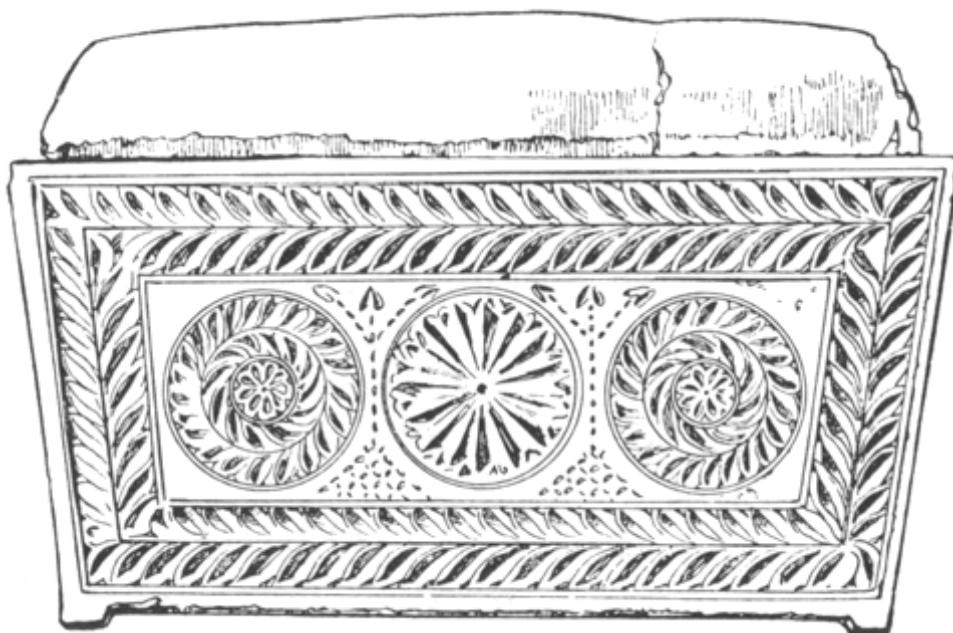
orvos: I. Az ~ teendőit az ókori K-en rendszerint a papok látták el, így a gyógyászat szorosan összefonódott a mágiával. Ez lehet az oka, ill. magyarázata annak, hogy bár kétségtelenül voltak ~ok, az ÓSz csak elvéve említi őket. Jahve tett beteggé és Ő adta az egészséget, a gyógyulást is (Kiv 9,15–16; MTörv 32,39); nem volt helyénvaló ~ra hagyatkozni (2Krán 16,12). A Kiv 21,19 alapján némelyek ~i költségekre gondolnak, de ez nem valószínű. A próf.-k tettei közt fontos szerepet töltenek be a gyógyítások és az életre keltések (1Kir 13,6; 17,17 kk.; 2Kir 2,20 kk.; 4,18–37: a sunemi özvegy fia; 5,3 kk.: Naamán; 20,7), de a próf.-k

sehol nem szerepelnek ~ként. Sir 38,1–15 feloldja azt a látszólagos ellentétet, amely az isteni okság és az emberi igyekezet között mutatkozik: az ~t is Isten alkotta (Péld 38,1.12), tőle valók az ~ ismeretei (38,2.6), ugyanígy a gyógyszerek, gyógynövények is (38,4), és az ~ is könyörög, hogy „javulás álljon be” és hogy Isten „adjon gyógyulást az élet javára” (38,14). Mégis, ebben a korban még kevésbé kedvező megítélésben is volt része az ~nak: szédelő sarlatán (vö. Jób 13,4; Mk 5,25–26). – II. Az ÚSz-ben tovább élt az a felfogás, hogy a betegség Isten büntetése (Jn 5,14). Jézus ezt az összefüggést nem vetette el egyértelműen (5,14), de a szükségszerűségét kétségbe vonta (9,3; 11,4). Mint próf. azért jött, hogy gyógyítsa a betegeket (Lk 4,18), de senki nem nevezte ~nak, mint Jahvét az ÓSz-ben (Kiv 15,26; vö. MTörv 32,39 stb.), csak átvitt értelemben (Lk 4,23; Mk 2,17). Elsőként Antióchiai Szt Ignác mondta róla, hogy ~ (ad Ef 7,2). A hagyomány szerint Lukács ~ volt (Kol 4,14). → betegség, → gyógyítás.

osszuárium (gör.–lat. ossuarium): cserépből, fából v. puha mészkőből való tartó, amelybe a hozzátartozók v. a sírásók a halott csontjait kb. 12 hónappal a temetés után mintegy újra eltemették. Az ~ méretét a felső lábszárcsont hossza és a koponya határozta meg. A gyakran festett és legtöbbször házikó alakú, ritkábban állat v. egyszerűen tárolásra használt korsó formájú ~ba való 2. temetés a kőréz korban (kb. Kr. e. 3400–3150) volt szokásban a palesztinai partvidéken; főleg az azori ~ok érdemelnek említést. A Kr. e. 2. sz.-tól a Kr. u. 2. sz.-ig terjedő időből főleg a jeruzsálemi nekropoliszokból kerültek felszínre százával ~ok, amelyek rendszerint 2, de esetleg több halott csontjainak befogadására is alkalmasak voltak, hogy minél több hely felszabaduljon a sírúregék v. sírárcok padjain az újonnan eltemetendők számára. Az ~ok tömeges előállítására utalnak azok a beléjük vésett díszítő elemek (geometrikus szerkezetű rozetták, indadíszek és szalagminták; olykor különféle építészeti elemek, így oszlopok és oszlopfők), amelyek újra meg újra felbukkannak. A vésés technikája fafaragásra emlékeztet. A hosszanti oldalak közül rendszerint csak az egyiket látták el mintázattal. Némelyik ~on vörös v. sárga festés maradványai láthatók. Az ~ok fedele lapos v. boltozatos, ill. háztetőszerű, csúcsos. Azzal összhangban, hogy Jeruzsálem az ÚSz korában háromnyelvű volt, héb., arám a gör., vésett v. szénrel írt feliratok (graffitik) láthatók az ~okon; olykor kétnyelvű felirattal is találkozunk: a név kevés kiegészítő adattal, legtöbbször nem nagyon gondos kivitelben. A feliratok sokat tartalmaznak az ÚSz-ből ismert nevek közül: Jairus, Lázár/Eleazár, Natanael, Mátyás, sőt egy Jézus, Józsefnek a fia is, valamint Simon bar Jóna és Cirenei Philo is olvasható egyazon ~on. Egy másik ~on Mária és Márta neve szerepel. E nevek általános voltát épp az ~ok feliratai tanúsítják; ugyanakkor némely ~ az ÚSz-ben szereplő bizonyos személyekkel való azonosításra is lehetőséget kínál. Az ~okon látható kereszt és a Krisztus-monogram (P) 4. Ide Krisztus-monogram kell! (1356. h.)(4)némely esetben zsidókeresztény sírjára enged következtetni. Az → Olajfák hegye Ny-i lejtőjén, a Dominus flevit kápolna területén jelentős mennyiségű (kb. 120 db) ~ került felszínre épen v. töredékeiben.

142. Osszuárium. Ázor, a kőkorszak vége. Hossza 60, magassága 67 cm

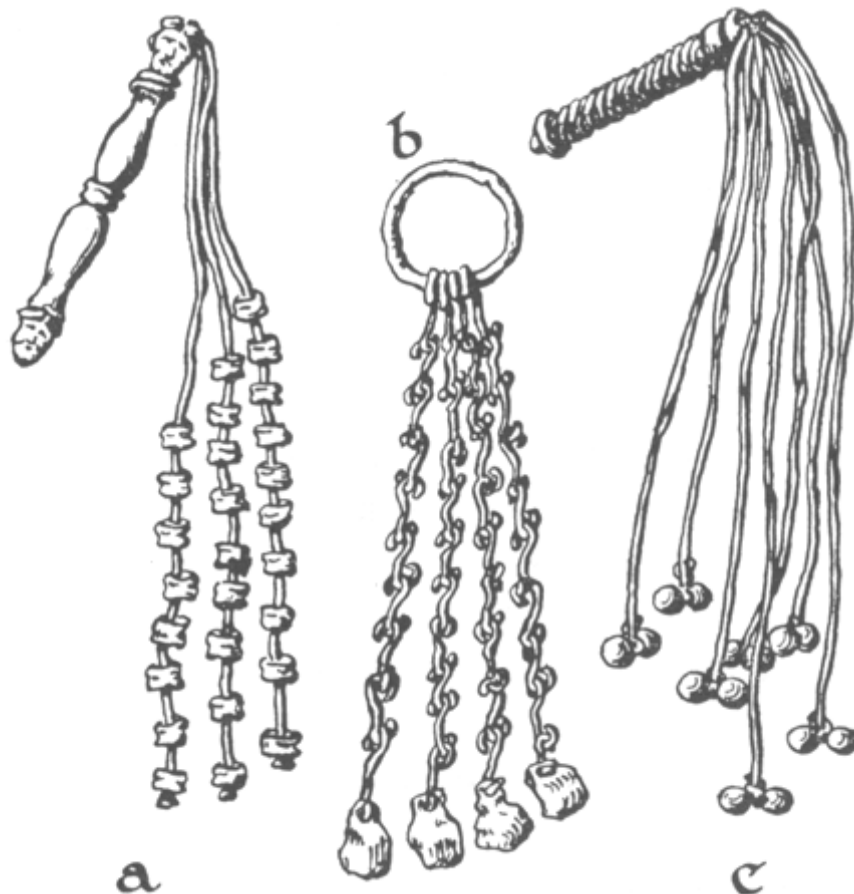

143. Osszuárium a római kori Jeruzsálemből

ostobaság: → esztelenség.

ostorozás: I. Az ÓSz-ből voltaképpen értelmében véve (értsd: szíjjal, ostorral verés) nem

lehet kimutatni; ugyanakkor szerepel benne a botozás (MTörv 25,2; Péld 10,13), egyebek közt megerőszkolás v. rágalmaszás büntetéseként (Lev 19,20; MTörv 22,13–19). 40-nél több ütést nem kaphatott a büntetett (25,2); később csak 39 ütést mértek a bűnösre, hogy ha netalán elvétenék eggyel a számlálást, akkor ne szegjék meg a törv.-t. Hammurápi törvénykv.-e 60 ütést szabott ki, az óasszír törv. szerint az ütések száma 20-tól 100-ig terjedhetett. 1Kir 12,11.14: itt az ~ (a szó tkp.-i értelmében, tehát szíjjal, ostorral) legfeljebb valószínűnek tekinthető, viszont 2Mak 7,1 esetében már feltehető, mert itt már a róm. hatással is számolhatunk. – II. Az ÚSz-ben több kifejezés utal az ~ra. Minden írástudónak jogában állt a törv. megszegőjét azonnal megostoroztatni. Talán ez a magyarázata annak, hogy amikor Jézus ostorral kiűzte a pénzváltókat és az árusokat a Templomból, nem találkozott szembeszegüléssel (Jn 2,15). A Talmud Szanhedrin-Makkot traktátusa részletesen leírja a zsinagógai ~t; az ÚSz-ből is kiviláglik, hogy a büntetést sokszor a zsinagógában hajtották végre (Mt 10,17; 23,34; Mk 13,9; ApCsel 5,40; 22,19). A zsidó szokás szerinti megvesszőzést vsz. csak a tkp.-i római ~ szorította háttérbe (vö. 2Kor 11,24 kk.: Pál a zsidóktól 5 ízben kapta meg az 1 híján 40-et; ApCsel 16,22: az ütések bottal mérték Pálra és Szilásra). Később a zsidóknál használt ostor 3 szíjból állt, úgyhogy minden ütés 3-nak számított, így 13-ra korlátozódott az ütések száma. A Misna 39 ütést említ; 13-at a meztelen mellre mérték és 13-at – 13-at a 2 vállra. – A róm. ~t (verberatio) a) rabszolga megfenyítésére, a katonai szolgálatban elkövetett súlyos vétség megtorlására, b) vallatáskor és c) → keresztre feszítéskor alkalmazták. A Lex Porcia szerint az a) és b) róm. polgár esetében nem jöhetett szóba; erre a törv.-re hivatkozott Pál (vö. 16,22.37; 22,24 kk.). A c) pontban említett ~t szíjjakkal v. kötelekkel hajtották végre, amelyekre olykor még csontdarabokat v. ólomgolyókat is erősítettek. Ez volt a legembertelenebb eljárás, és az elítélt nemegyszer bele is halt. Jézust is így ostorozták meg (Mt 27,26), vsz. a → praetoriumon belül. Az ~ színhelyéül számon tartott 3 oszlop közül egyiknek a hitelességét sem lehet kellően igazolni.

144. Római ostromok. Csontdarabok a szíjakon (A), ólomdarabok a szíjak végén (B–C)

ostrom: Izr. fiai csak a királyság idején, amikor már szervezett seregük volt, kerültek olyan helyzetbe, hogy erődöket ~ alá vegyének. Dávid uralma alatt az ostromlott várossal szemben falat, töltést emeltek (2Sám 20,15) azzal a céllal, hogy kiéheztessék (→ éhínség) v. elvágják a → víztől a városban lévőket; ezenkívül a városfalat is aláásták (vö. Iz 29,3.7). A MTörv 20,19 kk. egy emberséges törv.-t tartalmaz ~ idejére: az ostromlott vidéken gyümölcsfát tilos volt kivágni; csak azokat a fákat volt szabad ~ művek céljára felhasználni, amelyek nem teremtek ehető gyümölcsöt. (Talán az asszír és egyiptomi szokással helyezkedett szembe a MTörv szerzője.) Egyébként az ~ módját, technikáját az asszíroktól tanulták Izr. fiai (Ez 4,2; 21,27; 26,8–10; Náh 2,6 kk.: keréken mozgó faltörő kosok, védőtetők használata, árkok ásása). Az ostromlottak úgy védekeztek, hogy a faltörő kosokat horgokkal felszerelt láncokkal felrántották v. égő → fáklyákkal felgyújtották. A Makkabeusok idején Jonatán és Simon gör. ~ műveket alkalmazott (1Mak 11,20; 13,44), így keréken mozgó ~ tornyot, amelyen egy csapóhíd is volt, hogy átmehessenek rajta az ellenséges falakra (olykor 50 m magas is lehetett), faltörő kosokat és katapultát. Katapultát már Uzija idejében használtak (vö. 2Krón 26,15), így feltehető, hogy asszír példát követtek; mindazáltal: asszír ábrázolások ezt a feltevést nem erősítik meg. → erődítés, → Maszada.

oszlop: Cédrusfából (1Kir 7,2 kk.), márványból (Eszt 1,6), ezüsből (Én 3,10: gyaloghintó részeként) v. kőből készült (→ kőoszlop); épületelemként csak ritkán találkozunk vele a Bibliában (pl. Bír 16,25 kk.; 1Kir 7,1–6; Ez 42,6). Jer 1,18: itt képes értelemben vas~ szerepel; 10,1: az angyal lába izzott, mint a tűz~; 1Kir 7,6: Salamon ~csarnokot emelt. Hellén hatásra ~csarnokok, ~okkal szegélyezett utak épültek a heródesi Templomban is (vö. Mk 11,15 kk.; ApCsel 3,11; 5,12; Jn 10,23). Az eget tartó ~okra nézve menny (Jób 26,11), a föld

alapzatául szolgáló ~okra nézve → föld (Zsolt 75,4; Jób 9,6). – Képes értelemben az Egyh. az igazság ~a (1Tim 3,15; vö. Sir 24,4; 36,26); az ap.-ok az Egyh.-ban az ~ok (Gal 2,9; vö. Jel 3,12: „A győztest oszloppá emelem Istenem templomában”). → Jachin.

Ószövetség, ÓSz: → Szentírás, → szövegség, → testamentum.

ószövetségi idézetek: Az úsz-i szerzők sokszor és sokféleképpen idézik az ÓSz-et. 275 alkalommal a LXX-t, ritkán a maszoréta szöveget, olykor az arám parafrázist (pl. 1Kor 2,9 arám szövegből idézi Iz 64,4-et). Az ~ vizsgálatokor figyelembe kell venni a szerző szándékát (pl. a kumráni Habakuk-kommentár tudatosan aktualizál), a helyesbítéseket (Gal 4,30: Pál szabadon idézi a Ter 21,10-et), de azt is, hogy egy úsz-i szerző milyen céllal idéz (vö. 2Tim 3,16). → szentírási hivatkozások, → tanúságtevők.

osztályrész: → sorsvetés.

osztrakon (többes számban: osztraka): az epigrafikában olyan cserépdarab, amelyet írás céljára használtak. (Meg kell különböztetni az írásos cserépedények töredékeitől!) Vagy vésték bele a betűket, v. tintával írtak rá. Palesztinából protoalfabetikus-protokánaáni, héb., arám, hieratikus-egyiptomi, gör., lat., kopt és arab írású és nyelvű ~ok ismeretesek. A fontosabb régi ~ok a lelőhelyek ábécérendjében: 1. → Arad: számos olyan (héb., arám, hieratikus) ~ került itt felszínre a tellen épült, fogság előtti és utáni erődök különféle korszakaiból, amely Júda polgári és katonai szervezettségét mutatja. – 2. → Bet-Semes: egy mindkét oldalán protoalfabetikus feliratú ~; a sorok vertikálisak; a felirat talán nevek listája; S. Yeivin, W. F. Albright és F. M. Cross a Kr. e. 12–11. sz.-ból eredeztetik. – 3. Jeruzsálem, DK-i domb (Ofel): egy neveket tartalmazó héb. ~ a Kr. e. 7. sz.-ból – 4. Júdea pusztája: Y. Aharoni egy barlangban számos papirusztöredéken kívül töredékes ~okat is talált a Bar Kohba-féle felkelés idejéből; zömük olvashatatlan. – 5. → Lachis: 21 héb. ~ a Kr. e. 6. sz.-ból (mielőtt Nebukadnezár meghódította volna a várost); egy kivétellel katonai tárgyú levelek. – 6. Mesad Hasabjahu: a Kr. e. 7. sz.-ból való erődből több héb. ~ került felszínre. Közülük az egyik terjedelmes levél, amelyben egy földművelő panaszt emel a méltatlan bánásmód miatt. A kisebb ~ok többnyire olvashatatlanok, de feltehető, hogy a gazdasági élettel kapcsolatosak. – 7. Nebi junis: egy arám nyelvű, gazdasági feljegyzéseket tartalmazó ~ (→ Asdod). – 8. → Petra: edomita ~ a Kr. e. 7. sz.-ból; nem teljes, gazdasági tartalmú. – 9. → Szamaria: a Harvard Egyetem ásatásai során a királyi palota egyik raktárépületében 63 héb. ~ került felszínre (1910). Többnyire gazdasági tárgyúak (bor- és olajbeszolgáltatás, minden bizonnyal a királyi palotának). Először Acháb korából származtatták, de ezt a feltevést el kellett ejteni. A harmincas évek elején újabb ásatást végeztek (Joint Expedition), ennek során további héb. és arám ~okat találtak; ezek zömükben névlisták és vsz. a Kr. e. 8. (héb.), ill. 5–4. (arám) sz.-ból valók. – 10. Tell-el-Chlefi (rendszerint → Ecjon-Geberrel azonosítják): itt N. Glueck 5 ~t talált; közülük kettő arám nyelvű és neveket tartalmaz, egynek borbeszolgáltatás a tárgya, kettő neveket tartalmaz, amelyeket J. Naveh föníciainak, ill. edomitának tart. – 11. Tell-Kaszile: két gazdasági tárgyú ~ az izr. korból; a második ~on 'ofiri arany' (vö. 1Kron 29,4; Jób 28,16; Zsolt 45,10; Iz 13,12: Ofir aranya) olvasható; a Kr. e. 9. sz.-ból való. → amarnai levelek.

145. Osztrakon

Ótestamentum: → Szentírás, → szövetség, → testamentum.

Otniel: Kenáz (→ keniziták) fia, Kaleb testvére (v. unokaöccse) és veje, Achsza férje (Józs 15,15–17; Bír 1,12 kk.). Achszát Kirjat-Szefer meghódításáért kapta feleségül. Hogy a kalebiták lakta Hebron közelében fontos víztárolók voltak birtokában, azt Achszával való házasságával magyarázzák (Józs 15,18 kk.; Bír 1,14 kk.) 3,7–11: Izr. fiainak 1. bírója, aki kiszabadította őket a rejtélyes Kusán-Risataim kezéből.

Ozeás (héb. Hosea; a Jehosua, 'Jahve megmentett' rövidített változata): próféta. Izr. országában született és működött, Beeri fia. Oz 1,1 királyokkal meghatározza ugyan működése idejét, de a kv.-ben más királyok is szerepelnek. ~ idejében Jehu dinasztiája még uralmon volt (1,4), ugyanakkor semmi nem mutat arra, hogy ~ Szamaria pusztulását (Kr. e. 721) v. a szír–efraimita háborút (Kr. e. 735–734) megérte, ill. átélte. ~nak tehát Kr. e. 750 és 735 között kellett működnie, vagyis egy olyan korszakban, amelyben politikai és valláserkölcsei téren egyaránt a hanyatlás jelei mutatkoztak. ~ beszédeit → Ozeás könyve tartalmazza. Ha az 1. f.-et szó szerint értelmezhetjük, akkor ~nak házassága sok szomorúságot hozott. Azt, hogy mi volt a foglalkozása, nem tudjuk. Képességei erős, de bonyolult egyénisére vallanak; elsősorban az érzelmei irányították. Állandó érzelmi hullámlásai miatt olykor nehéz megérteni. Tanítása népe iránti szeretetét és Jeremiás hatását tükrözi. Lírai nyelve, képei, amelyek még Izajáséit is felülmúlják, arra vallanak, hogy volt érzéke a szép iránt.

Ozeás könyve, Oz: protokanonikus ósz-i prófétai könyv, az első a → kispróféták sorában.

A protestáns kánonban Hóseás próf. kv.-e. I. Keletkezése. Eredetiségét alig vitatta valaki; Oz 2,1–3; 8,14; 14,10 és néhány Júdára vonatkozó utalás lehet későbbi betoldás. Magából a kv.-ből eredetét illetően nem sokat lehet kikövetkeztetni, de talán megkülönböztethető 2 gyűjtemény: 1. Az 1–3 f. Jahvénak a jegyesi-házassági kapcsolatra utaló szavait öleli fel, továbbá a próf. beszámolóját arról, amit saját házasságában megélt. 2. A 4–14. f. panasz a jelen miatt és a múlt felrovása a jegyesi-házassági szimbolika feladásával. Arra lehet gondolni, hogy egy szerkesztő összeillesztette a 2 gyűjteményt és a tört.-i bevezető után beiktatta Ozeás próf. – egyes szám 3. személyben megfogalmazott – élményeit (1,2–3,3). A kv. – szövegének romlottsága, stílusának tömörsége és szenvedélyessége miatt – az ÓSz legnehezebben megfejthető kv.-einek egyike. – II. Tartalma. ~ 3 részre tagolódik: 1. Ozeás próf. házasságának tört.-e (1–3), amelyet megszakítanak Jahve szavai arról, hogy Izr.-hez való viszonya jegyesi viszonyoknak, házassági köteléknek felel meg (2. f.). A voltaképpeni beszámoló 2. része (a 3. f. mint a próf. egyes szám 1. személyben megfogalmazott beszámolója) felfogható az 1. rész folytatásának is (ez esetben az 1 egy kívülálló beszámolója volna egyes szám 3. személyben), de gondolhatunk arra is, hogy ugyanannak az eseménynek kettős elbeszélésével állunk szemben. Am a legtöbb exegeta folyamatosságot tételez fel. Így a következő kép rajzolódik elénk: Ozeás próf. feleségül vesz egy könnyűvérű nőt (Gomer), aki megcsalja és vsz. egy más férfitől 3 gyermeket szül. Jahve ezeknek a gyermekeknek szimbolikus nevet ad. Az asszony elhagyja a próf.-t, rabszolganő lesz, de a próf. kiváltja, és azt kívánja tőle próbaképpen, hogy várjon rá egy ideig és ezzel adja jelét annak, hogy a jövőben hű marad hozzá. Ez a házasság azt jelképezi, hogy Izr. házasságtörő módon elpártolt Jahvétől. Hogy igaz történettel van-e dolgunk (Szt Ágoston és K. Budde óta a legtöbb exegeta) v. allegóriával (Szt Jeromos, A. van Hoonacker, H. Gressmann stb.), azt nem lehet eldönteni; annyi bizonyos, hogy egyre inkább az 1. feltevés kerül előtérbe. – 2. Panasz Izr. és Izr. vezetői (papok, a király) ellen, főleg pedig az istentiszteletben és politikai téren eluralkodott visszaélések miatt (4,1–9,9). – 3. Beszéd Izr. bűnös múltjáról; különösen a bajokat előidéző bálványimádást ostorozza (9,10–14,1). Ez a rész egy bünbánati szertartással zárul (14,2–10). – III. Tanítása. A házassági kapcsolat képében bemutatja Jahve szeretetét, melyet népe semmibe vett. Miután Jahve kiválasztotta, Izr. csak rövid ideig maradt hűséges (pusztai idill), és egyik hűtlenséget a másik után követte el. A királyok megtagadták a teokráciát: diplomáciához folyamodtak, katonai erejükben bíztak és más emberi eszközökhöz nyúltak. A papok hasznot húznak az áldozatból, rabolnak és tudatlanok, nem alkalmasak a nép tanítására. A tudatlan, eltévelyedett nép Jahve helyett Szamaria borját, a Baalokat és Astartékat tiszteli. A bajok fő oka, hogy Izr. szívében elidegenedett Jahvétől, nem ismeri többé az Urat. Az ilyen házasságtörő, hűtlen nép áldozata nem indítja meg Jahvét, aki szeretetet és hűséget kíván. Ha Izr. ezt megtagadja tőle, ezzel kimondja saját magára az ítéletet. De ha büntet is Jahve, ezzel jót tesz. Hűtlen jegyesétől azt veszi el, ami hűtlenségbe vitte, mint a jólét és a politikai hatalom. Amikor ezektől megfosztja Jahve Izr.-t, vissza akarja vezetni a pusztában kötött szövetséghez, ahhoz a szerelemhez, amelyet a jegyesi kapcsolat első napjaiban táplált magában Jahve iránt.

ökör: herélt → bika, fontos igavonó állat. Szántottak (MTörv 22,10; 1Kir 19,19), nyomtattak (= csépeltek) vele (MTörv 25,4), így nagy értéket képviselt. A húsát ették (Mt 22,4). A törv. tiltotta, hogy ~t és szamarat egy igába fogjanak (MTörv 22,10), v. hogy csépléskor az ~ száját bekössék (25,4). → szarvasmarha.

öl: 1. → anyaméh; – 2. → hossz mérték.

öldöklő angyal: Az ÓSz némely epikus-midrászzerű részében az → Isten angyalának egy különleges megjelenési formája: az ítélet végrehajtója, Isten haragjának megtestesítője. 1. A kifejezést (héb. mashit 'pusztító') először a Kiv 12,23 tartalmazta, ahol az Egyiptomot sújtó 10. csapásról, az elsőszülöttek haláláról van szó. Az ~ szerepét az világítja meg, hogy

ugyanabban a f.-ben valamivel később maga Jahve sújt le az elsősülöttekre (12,23); ugyanígy a 10. csapásra vonatkozó későbbi utalásokban (pl. Zsolt 78,51; 105,36; 135,8; 136,10). Bölcs 18,15: itt „Isten mindenható szava” jelenik meg „zord harcos”-ként „a pusztulásra szánt föld közepén”, alighanem a 10. csapásra utalással állunk szemben. Zsid 11,28: itt a ’pusztító’ már ~ként szerepel. – 2. Másodszor Dávid → népszámlálásával kapcsolatban találkozunk az ~lal (2Sám 24,16); itt egy Jahvétól küldött angyal szerepel, akinek az a megbízatása, hogy pusztítson (héb. sahat). De Jahve megbánta, hogy csapással sújtott le Izr.-re, ezért megálljt parancsolt az ~nak. – 3. Végül: a Szancherib ostromolta Jeruzsálemben (Kr. e. 701) csodálatos megmenekülést jelentett az ~ kivonulása: az asszírok táborában egyetlen éjszaka 185 000 férfi halálát okozta (2Kir 19,5; 1Mak 7,41; 2Mak 15,22). A későbbi magyarázók a Szám 11,33 (az Úr haragjának feltámadása a fűjéssel való megajándékozás után), 14,37 (a hírszerzők halála), 21,6 (tüzes kígyók; vö. Jud 8,25; Vg: 1Kor 10,9 kk.) esetében is ~lal számolnak. → Abaddon, → angyal.

öltözet: Eredetét a Biblia a bűn nyomában felébredt szégyenérzettel hozza kapcsolatba (Ter 3,7.21). Mint az egész ókori K-en, úgy Izr.-ben is a méltóság kifejezője volt az ~, kivált a ruha rojtja. A meztelenség nagy szégyent jelentett (9,22–25), és elsősorban a foglyoknak és a menekülteknek jutott osztályrészül (Iz 20,4; Ám 2,16; vö. Mk 14,52). Az számított meztelennek, akin nem volt felsőruha/köntös (1Sám 19,24; Iz 20,2 kk.; Jn 21,7) v. aki nem volt megfelelő módon felöltözve, mint a szegények (Iz 58,7; Jób 22,6; 24,7.10; Mt 25,36–38). – A Bibliában Izr. fiainak ~éről kevés adatot találunk s ezek sem mindig világosak. Ha figyelembe vesszük a palesztinaiak egyiptomi, asszír, hettita ábrázolásait és a mai beduinok és fellahok viseletét, amely nem tér el lényegesen a bibliai ~tól, akkor megközelítően megfejthetjük az ~tel kapcsolatos kifejezéseket. Az ~ legfontosabb darabjai: kötény, alsóruha, köntös, → öv, fejfedő (→ kendő), → fátyol és → saru. – 1. A férfiak viselete. a) A kötényt a Biblia kifejezetten nem említi, de bizonyos részletei feltételezik (pl. Kiv 20,26; Jn 21,7) és számos ábrázolás is mutatja. – b) A késői bronzkorban szokásba jött és a vaskorban általánosan viselt alsóruha lenből v. pamutból készült, és lehetett ujjatlan is; közvetlenül a test fölött viselték és leért egészen a lábikráig. Munka közben v. járáskor fel kellett kötni (Kiv 12,11; 2Kir 4,29). Fajtái: ketonet – ezt a férfiak (Ter 37,3.23.32) éppúgy viselhették, mint a királylányok (2Sám 13,18 kk.); lehetséges, hogy azonos volt azzal az ókori K-en egyébként is dívó, de főleg a hettiták által viselt hosszú, keskeny, tarka ruhadarabbal, amelyet csigavonalban közvetlenül a testre tekertek; – sadin – ez talán egy ing volt, amelyet a felsőruha alatt viseltek, de ritkán fordult elő (Bír 14,12; Iz 3,23; Péld 31,24); semmiképp nem azonosítható vele az ÓSz-ben szereplő lepel, amelybe a holttestet göngyölték (Mt 27,59; Mk 15,46). – c) A felsőruha v. köntös héb.-ül legtöbbször simlah; ezen kívül még más kifejezésekkel is találkozunk, amelyekről nem lehet pontosan megállapítani, hogy mire utalnak. Rendszerint a mai ábajé-vel azonosítják; ez egy kb. 130×120 cm nagyságú, durva fonálból szőtt, csíkos kendő, amelyet úgy viseltek a vállon, hogy hosszan lelógott, oldalt pedig elég nagy nyílás maradt szabadon a karoknak. Később főleg ezen a ruhadarabon mutatkozott meg az idegen hatás (pl. Szof 1,8). Alváskor takaróul szolgált, és nem volt szabad → zálogként ott fogni (Kiv 22,25 kk.; MTörv 24,13). Mielőtt elindultak v. munkába fogtak, letették (Mk 10,50; Mt 24,18). Olykor pl. tészta (Kiv 12,34), zöldség (2Kir 4,39), hús (Ag 2,12) v. különféle értékek (Bír 8,25) szállítására is használták. – Különleges felsőruhának számított a mehil; rendszerint finom kelméből készült, pl. bisszusból (1Kron 15,27); a királyok, fejedelmek és más előkelőségek viselték (1Sám 2,19; 18,4; Ezd 9,3.5; vö. Jób 1,20; → főpap) a simlah alatt. Az adderet egy közelebről meg nem határozható köntösféle lehetett; drága kelméből készült (Józs 7,21.24); a királyok (Jón 3,6) ~e volt, de prof.-k is viselték (1Kir 19,13.19; 2Kir 2,13 kk.); vsz. nem vált általánossá, mert a kései héb.-ből hiányzik a kifejezés; → imaköntös. – 2. A nők viselete hozzávetőleg hasonló darabokból állt, mint a férfiaké, de

mégis lehetett különbség, mert különben a MTörv 22,5 tilalma (a nők ne hordjanak férfiruhát és a férfiak se női ruhát) értelmetlen volna. Feltehetően a nők ~e finomabb és élénkebb színű kelméből készült, hosszabb volt a férfiakénál, a fejüket pedig befedték (→ kendő, → fátyol). Az Iz 3,18–23 (vö. Ez 16,10–13) felsorolta ruhadarabokat, ékszereket ma már nem tudjuk pontosan meghatározni, ill. azonosítani. A bibliai adatokkal összhangban, amelyek arra utalnak, hogy a nők általában alsóruhát (Én 5,3), ünnepi alkalmakkor pedig felsőruhát is (1Tim 2,9) viseltek, az ókori K-i ábrázolásokon a nők hosszú fehér v. tarka ingben láthatók, amihez olykor egy lábikráig leérő fejkendő járul. A K-en ma általános bugyogó ismeretlen volt, viszont az előkelő nők hosszú uszályos ruhát hordtak (Iz 47,2; Náh 3,5). A gyerekek meztelenül v. ingben jártak. – 3. A papok öltözetét: → papi öltözék. – 4. Az ünnepi ruha vsz. csak abban különbözött a hétköznapiétól, hogy drágább, finomabb kelméből készült (Ter 27,15; Mt 22,11 kk.; Lk 15,22), s főleg fehér színű volt (Préd 9,8; Jel 3,4 kk.; Mk 9,3). A kelmék közül keresettnak számított a biszus és a bíbor (2Sám 1,24; Péld 31,22; Sir 6,30–31; Jer 4,30; Siral 4,5; Ez 16,13; 27,7). Különösen a nők kedvelték a különféle arany és ezüst → ékszereket (2Sám 1,24; Zsolt 45,10.14; Ez 16,11.13). A MTörv 22,11 tiltja a kétféle fonálból (gyapjú és vászon) vegyesen szőtt kelméből készült ruhát. – 5. Gyászukban v. bűnbánatuk kifejezésére mind a férfiak, mind a nők „zsákot” öltöttek magukra (Ter 37,34; 2Sám 3,31); bűnbánattartáskor olykor közvetlenül a testükre vették fel (1Kir 21,27; 2Kir 6,30), de ilyenkor legalábbis a felsőruhát letették (Jón 3,6; Iz 32,11). Talán durva, szőrből készült darab volt (szőrruha!), alakját nehéz meghatározni. Feltehető, hogy a nőknek még egy másfajta, minden bizonnyal sötét színű gyászruhájuk is volt (2Sám 14,2; Bár 5,1; vö. Iz 50,3), amely a nagyon egyszerű özvegyi ~hez (Ter 38,14.19; Jud 8,5; 10,3) lehetett hasonló. – 6. A ruha megszaggatása volt a zsákba öltözés mellett a bánat másik jele (Ter 37,34; 2Sám 3,31; Jób 1,20; 2,12); a ruha megszaggatásához szerencsétlenség (2Sám 13,19) v. istenkáromlás és más efféle (Jer 36,24; Mt 26,65; ApCsel 14,14) is indítékul szolgálhat. Legtöbbször a felsőruhát, a köntöst (Ter 37,34; Jób 1,2) szaggatták meg, de olykor az alsóruhájukat is (2Sám 15,32). A megszaggatott ruhát – a zsák fölött – gyakran magukon tartották (2Kir 6,32). A főpap fel volt mentve a ruha megszaggatása alól (Lev 21,10). Hogy a ruha megszaggatásának szokása a felső test teljes lemeztelenítésének (ami pl. Achiram föníciai király szarkofágján és egyiptomi emlékeken látható) maradványa lenne, nem igazolható egyértelműen.

öngyilkosság: Az ÓSz-ben ritkán fordulhatott elő; a törv.-nek legalábbis nem kellett kifejezetten tiltania. Az ÓSz tört.-i szövegei minden magyarázat v. elítélő megjegyzés nélkül leírják, hogy Saul és fegyverhordozója kardjukba dőltek (1Sám 31,4 kk.), Achitofel felakasztotta magát (2Sám 17,23), Zimri magára gyújtotta a palotát (1Kir 16,18), Ptolemeusz Makron megmérgezte magát (2Mak 10,13), Raziasz háromszor kísérelte meg az ~ot (4,37–46). Az ÚSz-ben Júdás ~a az egyetlen eset (Mt 27,5).

önkiüresítés: → Krisztus megalázkodása.

önmegtagadás, aszkézis, lemondás: I. Az ÓSz-ben. Az ósz-i ember általában pozitív, töretlen viszonyban volt a világgal, az étellel, a javakkal és élvezte őket (vö. pl. Préd 5,7; Sir 14,14). Az volt a meggyőződése, hogy mivel Isten adta és teremtette, azért elvileg minden jó (vö. Ter 1,31; Zsolt 24,1). A dualista világnézetre visszavezethető, kifejezetten aszketikus törekvések idegenek voltak az ÓSz-től. Ha itt-ott mégis szóba kerülnek önként vállalt v. hagyomány által megkívánt lemondások (a héb.-ben jellemző módon nem volt pontos megfelelője a gör. enkrateia, 'megtartóztatás' szónak), akkor ezek az ósz-i vallás alábbi sajátosságaiból következnek: 1. A bibliai szentségfogalom (vö. pl. Lev 11,44 kk.) megkívánta a lemondást minden olyan dologról v. szokásról, amely Jahvéval összeegyeztethetetlen kultuszhoz kapcsolódott, ezért „tisztátalan”-nak számított (lásd pl. az étkezési előírásokat: Lev 11; MTörv 14,3–21; 2Mak 6,18; 7,1). Az így értelmezett lemondás, mint szombaton a munkától való tartózkodás is, a Jahvéhoz tartozás megvallását jelentette. – 2. Jel jellegű volt a

→ reabilitáknak és a → naziroknak a bortól való tartózkodása is, amelyet feltehetően úgy értelmeztek, mint a Jahvéban való hit tisztaságát veszélyeztető kánaáni művelődéssel való szembeszegülést (vö. Ter 9,20–27). – 3. Mint minden vallás, az ÓSz is ismer olyan ~okat, amelyek talán még a művelődés animisztikus fokán keletkeztek, és megelőzték az istenivel való találkozást a kultuszban, annak érdekében, hogy ez a találkozás hathatós legyen. Ide tartozik a → böjt és a nemi kapcsolattól való időszakos tartózkodás (Kiv 19,15; 1Sám 21,5; vö. 1Kor 7,5). – 4. Az ételről, italról való lemondás, amellyel különösen a korai zsidóságban a nemi érintkezéstől való tartózkodás és a szőrruha viselete (→ öltözet) is együtt járhatott, a → gyászon kívül a → bűnbánatot is kifejezhetette; nemegyszer a kérő ima erejét is így fokozták. – 5. A fogság utáni időben a lemondás és az önsanyargatás (vö. Jud 8,5 kk.) egyre inkább abszolutizálódott, és más vallási „gyakorlatokkal” (ima, kultusz, alamizsnálkodás) olyan „teljesítmény” lett, amellyel megpróbálták Istent jóindulatra hangolni, viszonzást, kérésük teljesítését várva tőle (vö. Iz 58,3–5). – II. Az ÚSz-ben. A „szolgálat–viszontszolgálat” gondolatát nem tekintve az ~ ósz-i motívumai az ÚSz-be is beleépültek, de új szempontok is járultak hozzájuk: 1. Hogy Isten országa és ennek hirdetése számára szabadok maradjanak, Jézus azt kívánta tanítványaitól, hogy érte és az ev.-ért mondjanak le a családi kötelekekről (vö. Mk 10,29), a tulajdonról (Lk 14,26.33; Mk 10,17–31), sőt bizonyos körülmények között a házasságról is (19,12; 1Kor 7,32–35). – 2. Ez a szegénységgel és → szüzességgel szükségszerűen együtt járó ~ egyszersmind egzisztenciális tanújele a Jézus üdvözítő művével visszavonhatatlanul elérkezett és már most, a mi időnkben (→ eón) elkezdődött eszkatologikus állapotnak (7,26.29–31; vö. Mt 22,30). – 3. További újdonság az ÚSz-ben: Krisztus követése; a keresztényt ösztönzi a vágy, hogy a Jézus életében és halálában megvalósult kiüresítésben (kenózis) osztozzon Urával (vö. Fil 2,4–13; 3,7–14). – 4. Végül: az ÚSz – az ÓSz-hez képest – differenciáltabban szemlélte a világot; ebből következően is hárult a keresztényre lemondás: magát megtagadva harcolnia kell a test (Pál) és a világ (János) ellen, amennyiben azok még a nem teljesen legyőzött → Sátán uralma alatt állanak (vö. 1Kor 9,25–27; Ef 4,22; 1Jn 2,15 kk., valamint az enkrateiának a hellenizmusból eredő, a Bibliától önmagában véve idegen fogalmával: ApCsel 24,25; Gal 5,23; Tit 1,8; 2Pét 1,6). Ilyen módon részeseül a keresztény mindennapi életében is Krisztus halálában és feltámadásában, amelyben a → keresztiséggel szentségileg már részeseedett (vö. pl. Róm 6,6 kk.; Gal 5,24). – Az ÚSz-től távol áll minden dualisztikus aszkézis. Keresztelő János még közel áll az esszénusokhoz, Jézus azonban semmi rendkívüli ~t nem gyakorolt és nem követelt (Mk 2,18 kk.; Mt 11,19); a pasztorális levelek határozottan szembefordulnak a gnosztikusok testellenes, enkratita törekvéseivel (1Tim 4,3–5; Tit 1,15).

önmegettartóztatás: → önmegettadás.

őrangyal: I. Az ÓSz-ben. Az igazak tapasztalták, hogy egy → angyal segítségükre és oltalmukra volt. Így Ábrahám szolgája (Ter 24,7), Dániel az oroszlánok barlangjában (Dán 6,23); Tóbiást egy angyal, Ráfael kíséri el útján. Dán ismer népeket oltalmazó angyalokat. Mihály a zsidók angyala, más angyalok a perzsa birodalmat v. a görögöket oltalmazzák (10,13.20 kk.; vö. MTörv 32,8; LXX; Jón 5,13; Sir 17,14; 2Mak 11,6). Zsolt 91,11: az igazak Isten angyalainak oltalma alatt állnak. Isten bizonyos emberekhez küldöttei által szól, így pl. Gábor arkangyal által (Dán 9,21); angyalok viszik Isten színe elé az igazak imáit (Tób 12,12.15; vö. Jel 8,4) és kísérik az igazakat haláluk után Ábrahám kebelére (vö. Lk 16,22). Mégis, sehol nincs szó kifejezetten ~ről. Az apokrif iratokban is állnak olykor angyalok emberek mellett (Hénoch [etióp] 67,2; Jubileumok kv.-e 35,7 stb.), ugyanígy a rabbinista irodalomban és a kumráni iratokban is. Meglehetősen későn bukkan fel olyan angyal alakja, aki az embernek állandó kísérője és oltalmazója. – II. Az ÚSz egyértelműen tükrözi kora zsidóságának az ~l kapcsolatos fogalmait: Jézus beszél a kicsinyek, azaz az egyszerűek és gyengék angyalairól, akik az égben vannak (Mt 18,10). A Zsid 1,14 szerint a jó angyalok

mind „szolgáló lelkek” – „azok szolgálatára vannak rendelve, akik öröklik az üdvösséget”. Mt 2,13: Jézust angyal oltalmazza; 4,11: a pusztában Jézusnak angyalok voltak szolgálatára. Különösen az ap.-ok mellett állnak ott az angyalok (ApCsel 5,19; 8,26; 12,7 kk.; Jel 1,2). Az ApCsel 12,15 mutatja, hogy az első keresztények hittek legalábbis bizonyos kiemelkedő személyek ~ában. Ha a 7 egyh. „angyal”-n nem a püspököket kell érteni (Jel 1,9–3,22), akkor itt a különféle egyh.-i közösségek ~ára lehetne gondolni.

ördal: → ének.

ördög: a gör. diabolosz magyar megfelelője, amely a profán nyelvhasználatban arra utal, aki káromolja Istent. A LXX-ban a héb. satan a megfelelője (→ Sátán); ebben az értelemben került át az ÚSz-be. Az ÚSz (1Tim 3,11; 2Tim 3,3; Tit 2,3 kivételével, ahol profán értelemben szerepel és többes számban áll, a magyar fordításban rágalmozók) mindig egyes számban használja. Az ~tól meg kell különböztetni a → démont és a gonosz lelket, amelyekkel rendszerint többes számban találkozunk.

ördögűző (gör. exorkisztész, csak: ApCsel 19,13, a 'megesketni' jelentésű igéből; vö. Mt 26,63): olyan személy, aki esküvel, mágikus formulákkal kiűzte a zsidóságban is rettegett → démonokat (→ megszállottság). Az ÚSz-ben szerepel 7 vándor ~; Szkéva zsidó főpap fiai voltak, akik hiába próbálták – Jézus nevét varázsigeiként, mágikus formulaként használva – a démonokat kiűzni, nem sikerült nekik (ApCsel 19,13–16).

öreg, presbiterek (gör. preszbüteroi; a pasztorális leveleket kivéve mindig többes számban!): **1.** a helyi egyh.-ak elöljárói az ősegyh.-ban; testületet alkottak (ApCsel 11,30; 14,23; 15,2.4.6.22; 16,4; 20,17; 21,18; 1Tim 5,17: papok; Tit 1,5; Jak 5,14; 1Pét 5,1). Az ~ cím gyakorlatilag még nem volt azonos a mai papokéval (ellentétben a → püspökkel). → hivatal. – **2.** → Szent János második és harmadik levelében az öreg a szerző maga. – **3.** Jel 4,4.10; 5,5–14; 7,11–13; 11,16; 14,3; 19,4: az ~, a 24 vén (→ vének) mintegy mennyei szenátust alkotnak Isten körül (Dán 7,9; Iz 24,23). Részesednek az uralomban (arany korona), a mennyei liturgiában papi szerepet töltenek be, és élénken érdeklődnek az ember sorsa iránt (Jel 7,13 kk.; 11,16 kk. stb.). Lényüket és szerepüket nehéz meghatározni, ugyanígy számuk értelmezése sem könnyű. Némelyek a 24 papi osztállyal hozzák kapcsolatba (1Krón 24,7–18; ZsidTört 7,14.7), és így az emberiség „átváltozott” (= megdicsőült) képviselőit látják bennük. Mások szerint a 24-es szám a babilóniai mitológiába (24 istenség) nyúlik vissza (2×12 csillag az állatkör mindkét oldalán), s az ~ a szerző elképzelésében, ill. szándékának megfelelően angyalok. Ismét mások a nap 24 órájára gondolnak.

öregség: A Biblia kettős felfogást tükröz az ~et illetően. – **1.** Úgy állítja elénk, mint ékes koszorút (Péld 16,31); az öreg tapasztaltsága (Sir 25,6), bölcsessége, megfontoltsága, tudása (Jób 8,8 kk.; 12,12; 15,8 kk.; Sir 25,4) csodálatra méltó. Innen érthető, hogy Dán 7,9 Istent mint öröktől fogva létezőt Ósöregnek nevezi (→ örökkévalóság), a Péld 16,31 szerint pedig a fehér hajkorona az igazság útján található, az igazaknak jut osztályrészül (→élet). Iz 65,20 és Zak 8,4: az ~ hozzátartozik az eszkatologikus boldogság képéhez. Ám ezt a nézetet újra meg újra helyesbítették: nem az öregkor, hanem Isten lelke tesz bölccsé (Jób 32,7 kk.), a bölcs ~ nem az évek számában rejlik, hanem a feddhetetlen, büntetlen életben és az élettapasztalatban, megfontoltságban. →vének. – **2.** Másfelől sötét színekkel ecseteli a Biblia az ~et: a szem elgyöngül (Ter 27,12; 1Kir 14,4), a test melege csökken (1,1), az ember szenved a köszvénytől (15,23), fogy az életkedv (2Sám 19,36 kk.), hiányzik az energia, az erő a határozott cselekvéshez (1Sám 2,22 kk.; 8,1.5), kihál az életerő, a nemzőképesség (Ter 18,11 kk.; Lk 1,18; Róm 4,19); vö. a Préd 12,1–7 tartalmazta borús, komor leírással. Az ~ megfelelője annyira rokon értelműnek számított a pusztulással, hogy a Zsolt 102,26 kk. az Istent épp az Ó soha meg nem fogyatkozó, örökké tartó ereje által különbözteti meg a

teremtmenytől. Ezért az igaz megjutalmazását látták abban, ha valakit Isten ~ében is megtartott jó erőben lévőknek, frissnek (92,15), mint Mózeszt is (MTörv 34,7), és csodának tekintették, ha idősebb nő gyermeket szült (Ter 18,14; 21,2; Lk 1,36). Mivel ~ében az ember segítségre szorul, gyenge, a Sir 8,6 figyelmeztet, hogy az öreget nem szabad megvetni, a 3,12 és a Péld 23,22 pedig arra inti a gyermekeket: legyenek megértéssel öreg szüleik iránt. A Lev 19,32 kiváltképpen tiszteletet parancsoló hangnemben beszél az ~ről. Ide tartoznak a Kiv 20,12 és a MTörv 5,16 tartalmazta törv.-ek is. A Zsolt 71,9.18 az ~tól való aggodalmat tükrözi, de Iz 46,4 bizalmat ébreszt: Isten öreg korukban sem hagyja magukra Izr. fiait.

örökbefogadás: Az asszír–babilóniai jogszokástól eltérően Izr.-ben ismeretlen fogalom volt egy idegen → gyermek ~a; hamarabb került a → rabszolga a fiú helyére, legalábbis az → örökösödési jog szempontjából (Ter 15,4; lehetséges, hogy ez az eset → Nuzi jogszokásaiban leli magyarázatát). Mégis, vannak az ÓSz-ben olyan esetek, amelyek ~nak látszanak: Jákób örökbe fogadja József fiait (50,23: az unokák lépnek a gyerekek jogaiba), Mardokeus az unokahúgát, Esztert (Eszter 2,7). Az, hogy a fáraó leánya örökbe fogadta Mózeszt, magától értetődően egyiptomi szokásnak tekinthető (Kiv 2,10). Pál ap. az → istengyermekség kérdésében a hellén–róm. felfogásnak megfelelően él a fogalommal (Róm 8,15.23; 9,4; Gal 4,5; Ef 1,5).

örök élet: → élet, → élet a halál után, → halhatatlanság, →örökkévalóság.

örökkévalóság: Platón óta olyan létmódot értünk ~on, amely kizár minden változást, tehát sem kezdete, sem vége nincs, ellentétben az → idővel, amelynek lényegéhez hozzátartozik a változás (múlik!), ezért a korábban és a később jellemzi. Az örökkévaló el nem múló jelenben (most) birtokolja lényegének teljesen kibontakoztatott, tökéletes gazdagságát. Nyilvánvaló, hogy e létmód Isten kiváltsága, mert még az angyalok is változhatnak, ezért a szó szoros értelmében nem örökkévalók. – I. Az ÓSz-ben az ~ filozófiai értelme az időről való elvont gondolkodás gyümölcse. Mivel Izr. fiaitól az ilyen gondolkodás idegen volt, nem volna meglepő, ha az ÓSz egyáltalán nem, v. csak elmosódottabb formában tartalmazná az ~ gondolatát. De az ÓSz több részletéből kikövetkeztethető, hogy Izr.-nek voltak sejtelmői Isten örök létéről, ill. örök léte sajátosságairól. Hogy ez Izr. istenfogalma tisztaságának felelt meg, azt az mutatja, hogy az ÓSz Isten ~át az idő fogalmaiban gondolkodva írja le; az ~ot úgy fogja fel mint vég nélküli időt. Ezért nincs is külön szava az ~ra, így általában az olam szót használja, amely egyaránt utalhat a homályos múltra és a távoli jövőre. J. A. Muilenburg ezt a szót az akkád ulla 'letenni' szóval hozta kapcsolatba; ha föltevése helytáll, akkor az olam a. m. 'a mostantól a legtávolabbi időig' (→ eón). – Isten tulajdonságaként ez El olamot a Ter 21,33 (J) szerepelteti. El olam a. m. 'az örökkévalóság Istene', amely formailag ugyanaz, mint az El saddai és az El eljon. Lehetséges, hogy Istennek ez a neve azt a hitet fejezi ki, hogy Ő ősidőktől, vagyis öröktől fogva mindig létezett. Az ugariti szövegekben az ott tisztelt El isten 'az évek atyja' nevet viseli, és mint ilyen az öreg isten a fiatalabbnak tartott Baallal szemben. Dán 7,9 arra, hogy az ~ az isteni létmód, az Ősöreg névvel utal. Jób 36,26 így fejezi ki a gondolatot: „kifürkészhetetlen éveinek száma”. De a Ter 21,33 tartalmazta olamot 'állandóság' értelemben is fel lehet fogni; annyi mindenestre bizonyos, hogy a szó Karatepe városkapuja feliratában ebben az értelemben szerepel: 'az örök Nap (isten)'. A pályáját folyamatosan járó és mindig újra felkelő nap azt a látszatot keltette, hogy örökkévaló, maradandó. Az El olam elnevezés alapján feltehető, hogy Beersebában a szentély kultuszában különös hangsúlyt kapott El maradandó, mindig létező volta. A maradandóság gondolatát Iz 26,4 így fejezi ki: „az Úr örökké megmaradó Szikla”. Annak ellenére, hogy Beerseba fontos zarándokhelynek számított Izr.-ben (vö. Ám 5,5; 8,14), Istennek ez a tulajdonsága csak Deutero-Izajás óta fogalmazódik meg világosabban. Deutero-Izajás az Isten ~áról nem a nap járása alapján alkotott fogalmat, hanem a tört. Istentől irányított menetét vette alapul. Az Isten örökkévaló Isten, mert Ő a föld alkotója (Iz 40,28), „az első, aki még az utolsók közt is

ugyanaz” (41,4; vö. 44,6; 48,12 kk.); előtte nem volt isten és utána sem támad (43,10). A szt. szerző tudatában van, hogy ez az örökké megmaradás változhatatlanságot tételez fel (vö. 40,28). Így a Zsolt 90 meg is fogalmazza: Isten léte visszanyúlik a teremtés előtti múltba és csorbítatlan marad a legtávolabbi jövőig (90,2; vö. 102,27 kk.). Erre a kezdet és vég nélküli létezésre utal az öröktől örökké, ill. a mindörökké kifejezés (90,2; 103,17); ez szorosabb értelemben véve a. m. ’a legrégebb múlttól, az ősidőktől fogva a legtávolabbi jövőig’. – Hogy az örök létet egyre inkább olyan dolognak tekintették mint ami az Isten sajátja, azt pl. Bár 4,10.20 egyértelműen tanúsítja, ahol is Isten Örökkévaló néven szerepel. Már Deutero-Izajást megragadta az az ellentét, amely egyfelől Isten szavának (Iz 40,6 kk.), segítségének (45,16 kk.), üdvösségének (51,6), igazságának (51,8), irgalmának (54,8) örökkévaló, örök érvényű volta és másfelől a teremtmény mulandó volta közt fennáll; vö. Zsolt 92,8 kk. Amikor Iz 60,19 kk. örökké tartó világosságnak nevezi Jahvét, tökéletesebben ragadja meg a valóságot a zsoltárosnál, aki még a naphoz és a holdhoz hasonlítja (Zsolt 89,37 kk.) – II. Az ÚSz átveszi az ÓSz tanítását lényegesebb módosítás, ill. kiegészítés nélkül. A Róm 16,27 a Ter 21,33 és Iz 40,28 kifejezéséhez kapcsolódik; Jak 1,17 Isten változhatatlanságára épít. Isten örök létének transzcendens voltára utalásul Pál korszakok és nemzedékek előtti létet említ (Kol 1,26; vö. 1Kor 2,7), amivel ezt akarja mondani: ’még mielőtt a világ beláthatatlan léte kezdetét vette’ (vö. Jn 17,24; Ef 1,4). A Krisztus születése előtti utolsó sz.-okban szívesen nevezték Istent a századok királyának (Hénoch könyve [etióp] 9,4; 12,3; Jub 31,13 stb.); e szóhasználat nyomai az ÓSz-ben is fellelhetők (Jer 10,10; Zsolt 10,16; 29,10; 66,7; 93,1 kk.; 145,13; Tób 13,7.11: LXX); az ÚSz-ben Pálnál találkozunk vele (1Tim 1,17: az örökkévalóság királya). A szövegek egy részében az örök szemben áll a mulandóval, és rendszerint az istenire, a szellemire jellemző a földivel, az evilágival szemben (2Kor 4,18; Zsid 9,14 stb.). Különösen áll ez az örök élet fogalmára (Mt 19,16; Jn 3,15 stb.).

örökösödési jog: I. Az ÓSz-ben. A) A héb. ’örökölni’ ige átfogóbb értelmű, mint a magyar megfelelője; nem csupán örökség címén való birtokbavételt jelent, hanem minden más tulajdonszerzési jogcímet is, a munka kivételével. Így örökli Izr. Kánaán földjét, amely Jahve birtoka (Józs 22,19; 2Kron 20,11); Jahve odaígérte az ősatyáknak (Ter 12,7) és Mózesnek (Kiv 3,8; 32,13), és ezért az egész népé lett (Szám 34,2; → Józsue). A bizonytalan értelmű Ter 32,8 szerint a pogány népek is örökségképpen kapták földjüket. Kánaán és Izr. népe szintén úgy szerepel (Kiv 15,17; 1Sám 26,19; 2Sám 21,3) mint Jahve öröksége, nem mintha Jahve valaki mástól kapta volna, hanem a maradandó birtoklásra mint megbízható jogcímmre való hivatkozásul és a tulajdonról való gondoskodás kiemelésére. Mivel Kánaán és Izr. Jahve öröksége, azért Jahve különleges módon gondot visel rá. Hasonló értelemben kapják Izr. fiai „örökségül” a törv.-t (Zsolt 119,111), a gyermekeket (127,3), sőt magát Jahvét (Szám 18,20; Zsolt 16,5), Lévi fiai a papságot (Józs 18,7), a bűnösök pedig Jahve büntető ítéletét (Jób 20,29). – Izr. törzsei, nemzetségei és családjai öröklik azt a földet, amely a sorsvetéskor nekik jutott (Ter 48,6; Szám 26,52–56 stb.; MTörv 19,14 stb.; Józs 13,1.7; 1Kir 8,36; Jer 3,19; Ez 35,15; az egész elképzelésre nézve összefoglalóan: Neh 9,6–37); ezért Bír 20,6: „Izrael földjének minden vidékére”, vagyis Izr. összes törzsének egész területére. – A nekünk megszokott értelemben öröklik Izr. fiai az apák tulajdonát (pl. Lev 25,46; MTörv 21,16; Bír 11,2; 2Kir 21,3; Péld 13,22), amely egyébként sajátosan izr. értelemben vett örökség is lehet. Ugyanakkor az általunk ismert jelentésben minősül örökségnek pl. Kánaán, a pogányok öröksége (Zsolt 111,6) sajátosan izr. értelemben vett örökséggé válhat. – Izr. fiai örökölhetnek pl. megbecsülést v. szégyent (Péld 3,35), továbbá balgaságot (14,18) és hazugságot (Jer 16,19). – B) Az izr. ~ról a Bibliában csak 2 helyen olvashatunk (MTörv 21,15: az → elsőszülöttek jogai; Szám 27,1–11: a lányok, 36: az asszonyok ~a). A jogi szokások azonban rekonstruálhatók az elbeszélő irodalom és – a pátriárkák korára nézve – más K-i törv.-kv.-ek alapján. Az örökség az apa ingóságaiból és ingatlanaiból állt. Azt, hogy az apa feleségeinek javai is az örökséghez tartoztak-e (ahogy 2Sám 16,21 kk.; 1Kir 2,13–24 alapján többen

felteszük), nem lehet biztosan megállapítani. Hogy az ingóságokat miként osztották szét, azt szintén nem tudjuk; a → tulajdonra vonatkozó ósz-i törv.-ekre való tekintettel a birtok felosztását lehetőleg kerülték. – Az örökösök a fiú gyermekek voltak, mégpedig úgy, hogy az elsőszülöttet 2 rész illette meg (MTörv 21,15–17); a törv. tiltotta az apának, hogy az elsőszülöttség jogát valamelyik fiatalabb fiára átruházza (21,15 kk.), ahogy ez olykor (Ter 48,13–19; 1Kir 1,13) megtörtént. Az ágyasok fiainak az ősidőkben nem voltak ~aik (Ter 21,10; 25,6; Bír 11,2); az apa kielégíthette őket ajándékokkal (Ter 25,6); Babilóniában örökbe is fogadhatta őket (Hammurápi törv.-kv.-e 178. §). Később vsz. ugyanolyan jogaik voltak mint az első feleség fiainak. A lányok csak akkor örököltek, ha fiúk nem voltak (Szám 27,1–11), de ilyenkor csak az apa törzsbelijéhez mehettek férjhez (36), hogy a családi birtok ne kerüljön más törzs kezére. Jób a lányainak is juttatott örökrészt (Jób 42,15); ez érthetővé teszi a zsidó hagyományt, amely szerint később a lányoknak is voltak ~aik. Ha lányok sem voltak, az örökség az apa fivéreire v. az apa legközelebbi rokonaira szállt. A Ter 15,3 kk. és a Péld 17,2 alapján némelyek felteszük, hogy a rabszolgáknak is lehettek ~aik, de a Ter 15,3 nagyon is bizonytalan (→ Eliezer), a Péld 17,2 pedig másra vonatkozik. Hogy az özvegy örökölhette-e, arról sehol nem olvashatunk az ÓSz-ben, de a babilóniai jogszokások (Hammurápi törv.-kv.-e 171 kk. 177. §) alapján feltehető, hogy az örökség egy részét megtarthatta (vö. Rut 4,3.5; Jud 8,7). Visszatérhetett az apai házba (Ter 38,11; Lev 22,13), v. az örökségből tarthatta fenn magát (22,13; Rut 4,5). Az örökséget bizonyos esetekben már az apa életében ki lehetett kérni (Tób 8,21; Sir 33,21 kk.; Luk 15,12). Végrendelkezéstről (→ testamentum) az ÓSz nem tesz említést; az ÚSz-ben Pál alapján feltehető az ismerete, ill. elterjedtsége (Gal 3,17; Zsid 9,16). – II. Az ÚSz-ben. A gör. kléronomein szó a profán nyelvhasználatban mondhatni mindig szorosabb értelemben véve utal az ~ra, de az ÚSz szerzői sokkal tágabb értelemben használják. Ez nem csupán az ósz-i szóhasználat átvételével függ össze, hanem azzal is, hogy az ÚSz az Isten és az ember kapcsolatát apa-fiúi viszonyként értelmezi. Mivel a fiú az örökös, az öröklés fogalma sajátos vallási színezetet kap, és az embernek Istenhez fűződő kapcsolatára utal. Gal 4,30 (a gyermekek) és itt az 'örököl' a szó voltaképpeni értelmében szerepel; ugyanígy az 'örökség': Mt 21,38 (a gonosz szőlőművesekről szóló hasonlat) és Lk 12,13 (a kapzsiságtól való óvakodásra intés), ill. az 'örökös': Mt 21,38; Gal 4,1. Ugyanakkor az ApCsel 13,19 az ÓSz szóhasználatát követi (Kánaán földje). A Zsid 1,2 viszont sajátosan úsz-i értelemben mondja: maga Krisztus az Isten örököse; egyébként a hívők mint Krisztus társörökösei (pl. Róm 8,17) kifejezésből is következik, hogy Krisztus az örökös. Ez az ~ a keresztényt nem testi leszármazása alapján illeti meg (1Kor 15,50), hanem az → istengyermekségből következik (Róm 8,17; Gal 3,29; 4,7). Az örökség az → Isten országa (Mt 21,43), Krisztus országa (Ef 5,5), a romolhatatlanság (1Kor 15,50), az ígéret (Zsid 6,12), a szt.-ekkel közös örökség (ApCsel 20,32), az üdvösség (Zsid 1,14), a dicsőség (Róm 8,17), az áldás (1Pét 3,9), a kegyelem (3,7), az örök élet (Mk 10,17; Lk 10,25; Tit 3,7) és – az ósz-i szóhasználat szerint – a föld (Mt 5,5), a szt. város (Jel 21,7). A keresztény a → keresztséggel (1Pét 1,3–5) szerez jogot az örökségre; mivel ez az örökség az eszkatologikus javak sorába tartozik (1,5), Isten Lelke, a Szentlélek rá a kezes (Ef 1,13 kk.; Tit 3,6 kk.).

örökség: → örökösödési jog, → sorsvetés.

örök tűz: → Gehenna.

öröm: 1. Az ÓSz-ben, főleg a bölcsességi irodalomban (Préd 9,7 kk.; 11,9 kk.; Péld 15,13.15.23; Sir 30,22–25) ismételtelen találkozunk a fogalommal különféle összefüggésekben, ill. olyan eseményekkel kapcsolatban, mint a menyegző, az aratás, a győzelem. Aki Istent szolgálja, nem tekinthet mindent ~nek, amit így neveznek (Jób 20,5). Csak az igaz ismeri a valódi ~et, amely Isten félelmében gyökerezik (Sir 1,12). Elsősorban Istennek örül az igaz (Neh 8,10; Eszt 10,3 kk.); ez a gondolat főleg a zsoltároknak tér újra meg újra vissza (Zsolt 30,6; 31,8; 32,1 kk.; 67,5; 92,5; 98,6 kk.); ~ forrása minden, ami Istentől van, pl. a törv. (1,2;

19,9; 119,162–163). Az Isten hajléka, a Templom szintén ~mel tölti el az igaz embert (81,2–4; 122,1). Ugyanígy ~et szerez annak, aki hisz Isten alkotásaként az egész teremtett világ és Izr. Isten népévé való kiválasztása is (96,11–13; 104; 149,2–4). – 2. Az ÚSz ismételten rámutat arra az ~re, amely a keresztényt eltölti v. el fogja tölteni (Mt 5,11 kk.; 9,15; Jn 15,11; 16,20.22; 17,13; Jak 1,2; 2Kor 13,11; Fil 4,4; 1Tesz 5,16). Az üldöztetés v. a különféle gondok, bajok nem akadályai az igazi ~nek (ApCsel 5,41; 2Kor 7,4), mert az igazi ~ a Lélek gyümölcseinek egyike (Gal 5,22), tehát felülről való, és így mindent felülmúl, amit a világ adhat nekünk.

őrváltás: → éjjeli őrség.

ősatyák: 10ős Ádámtól Noéig (Ter 5: Ádám, Szet, Enos, Kenan, Mahalaleel, Járed, Hénoch, Metuselach, Lámech, Noé), v. Noétól Ábrahámig (11,10–26: Szem, Arpachsád, Selach, Héber, Peleg, Reu, Szerug, Nachor, Terach és Ábrám), azaz tágabb értelemben véve a → pátriárkák.

ősegyház: a szó szoros értelmében a jeruzsálemi, a szó tágabb értelmében a palesztinai első zsidókeresztény közösség. – I. Az ~ra nézve a legfőbb forrás az ApCsel, de felhasználásakor figyelembe kell venni, hogy a szerzőnek mi volt vele a célja, mit kívánt benne kidomborítani. További adatokat Pál leveleiből meríthetünk; közülük is legfontosabb forrás a Gal. Az ~ teol.-jának megismeréséhez elsősorban Mt és Jn formatört.-i elemzése elengedhetetlen, de fontos fogódzókat nyújthatnak Jak (zsidókeresztény hagyomány) és az ÚSz tartalmazta régi hitvallások is. Végül fontos adalékokkal szolgálnak az egyházatyák írásai is, így az Euszebiosz említette Hégészipposz-töredék (ezt azonban nagyon kritikusan kell kezelni). – II. Története. A húsvét utáni egyh. létrejötte szempontjából alapvetőek voltak a feltámadt Jézus megjelenései, mert a szétszóródott tanítványok ezeknek köszönhetően gyűltek újra egybe; aztán a pünkösdi esemény, amely a Jézus megváltói küldetésében való hitben megerősítette a tanítványokat és az ev. hirdetésére ösztönözte őket. Az ~ vallási élete először még a zsidó közösség kereteiben zajlott (ApCsel 2,46; 3,1; 5,12), de a Krisztusban való hit megvallása, a Jézus nevére való megkeresztelkedés és a kenyér megtörése (naponta?) csakhamar elkülönüléshez és saját kultusz kialakulásához vezetett; egyszersmind meg is szerveződött az ~ (→ hivatal), hiszen nem a főtanács irányította, hanem az ap.-ok és a presbiterek (→ öregek) Péterrel az élükön (vö. Gal 1,18; ApCsel 1,15–26; 2,14–40; 3,1–26; 4,8; 5,1–10.29; 8,14 kk., 20–24; 9,32–43; 10,1–48; 15,7–11). A keresztény hit hirdetése összeütközéshez vezetett a zsidó vezetőséggel (4,1–22; 5,17–41; 6,8 kk.; 8,1; 12,1–11; 1Tesz 2,15). Az idősebb Jakabot I. Heródes Agrippa már Kr. u. 44: kivégeztette (ApCsel 12,1 kk.). Azt, hogy a jeruzsálemi ~on kívül igen hamar létrejött egy külön „galileai” ~ is (saját teol.-val), a forrásokból nem lehet igazolni, de vsz., hogy Galileában is alakultak keresztény közösségek (9,31). – Az ~ban erős közösségi szellem bontakozott ki, s részleges vagyonszövetség is létrejött (2,44 kk.; 4,32–37) elsősorban a szegények támogatására (2,44 kk.; 4,32–37), de a testvériesség tudatát is táplálta. A szegényekről való gondoskodás érdekében került sor a hét férfi kiválasztására a „hellenisták” (csak gör.-ül zsidókeresztények v. prozeliták) köréből (6,1–6), akik közül a legjelentősebb István diakonus volt. Ő a 6,14b; 7,48.53 szerint bírálta a Templomot és a Mózes rendelte törv.-eket, ezért a zsidó hatóságok elítélték. A „hellenisták”-nak el kellett hagyniuk Jeruzsálemet (8,1.4), ennek következtében új keresztény közösségek alapítói lettek a szt. város falain kívül, így Szamariában (8,5 kk.) és a szíriai Antióchiában (11,19–21). Antióchiában keletkezett az első pogánykeresztény közösség, de épp ennek következtében támadt a heves vita a törv. szerint gondolkodó zsidókeresztények és a pogánykeresztények között abban a kérdésben, hogy vajon továbbra is érvényben maradnak-e a zsidó törv.-ek. A vitát Pál és Barnabás közbelépésére úgy döntötték el, hogy a pogánykeresztényeket nem kötelezik a zsidó törv.-ek (Gal 2,1 kk.; ApCsel 15:→ apostoli zsinat). Pontosán nem lehet időhöz kötni, hogy Péter mikor hagyta el véglegesen Jeruzsálemet (vö. ApCsel 12,17: „más

vidékre ment”). Távozása után az ~ vezetését Jakab, „az Úr testvére” vette át. Ő személy szerint szigorúan megtartotta a törv.-t és vele együtt az ~ is; békés, kiegyensúlyozott ember volt (vö. 15,13–21; 21,17–25; Gal 2,9; Jak 3,13–18); II. Ananosz főpap idején, Kr. u. 62: kivégezték Jeruzsálemben (ZsidTört 20,9). Kr. u. 66–70: a zsidó háború kitörése után Jakab hozzátartozói elhagyták Jeruzsálemet és a Jordántól K-re eső területen, Pellában telepedtek le (Euszebiosz: Historia Ecclesiastica III. 5,2–3). Ezzel vége lett annak a tört.-i szerepnek, amelyet a palesztinai zsidókeresztények az Egyh. életében játszottak. – III. Teológiája. Az ~ teol.-jának lényegét az a nyilvánosan hirdetett meggyőződés alkotta, hogy a megfeszített és feltámadott Názáreti Jézus a próf.-k által hirdetett Messiás, aki felment a mennybe. Ezt azonban kivált a zsidóknak be kellett bizonyítani az Írásokból; ebből következően az ~ teol.-ját főleg az jellemezte, hogy a Szentírásra épült. Az ap.-ok és az ~ igehirdetése (kérügma) köré tömörült közösség az új Izr.-nek tekintette magát (ezért is választották be az ap.-ok testületébe Mátét, hogy a számuk csorbítatlanul megfeleljen Izr. 12 törzsének), amelynek azonban már nem Mózes ad törv.-t, hanem Jézus (Mt 5,17 kk.; a logionok gyűjt.-e), akinek mielőbb újra eljövételére vártak (1Kor 16,22: → Maran Atha!). Minthogy a törv. helyébe lépett Jézus tanítása és a Jézus nevére való megkeresztelkedés az üdvösség zálogaként, természetesen felvetődött a kérdés – kivált a pogánykeresztények vonatkozásában –, hogy meg kell-e a törv.-t tartani. Amikor ez a kérdés úgy dőlt el, hogy a keresztények szabadok, nem kell tehát a törv. igáját magukra venniük (lásd fentebb), a zsidókereszténység a törv.-hez való görcsös ragaszkodással együtt anakronizmussá vált az ~ban, és szükségszerűen ki kellett halnia. Viszont az, amit az ~ az ev.-okban írásba foglalt Jézus-hagyománnyal és az ap.-i hitvallással adott az Egyh.-nak, minden időkre szól. Ezek azok a lelki javak, amelyekért a Róm 15,27 szerint a pogánykeresztények hálával tartoznak az ~nak. → Egyház.

ősevangélium: → protoevangélium.

összeírás: → népszámlálás.

őstörténet: az emberiség tört.-ének kezdetét elbeszélő első fejezetek a Szentírásban (Ter 1,1–11,32). – I. Szerkezete. 1. A ritmikusan megszerkesztett → teremtéstörténet az egész mindenség eredetét egy személyes Isten szabad tettére vezeti vissza (1,1–2,4a), aki az embernek a bölcsen berendezett világban különleges helyet juttatott, de ennek a kezdeti jó sorsnak az ember gögös szembeszegülése következtében csakhamar vége lett (2,4b–3,24; → bűnbeesés, → Paradicsom). Az engedetlenséget a testvérgyilkosság követte, s ez osztotta meg a fiatal emberiséget (4,1–16; → Ábel, → Kain). Bár Kain utódai a művelődésben magas fokot értek el, erkölcsileg lesüllyedtek (többnejűség, csillapíthatatlan bosszúvágy; 4,17–24). Ugyanakkor Ábel helyett Szettől egy más, jobb nemzetség származott, amely kitűnt vallásosságával (4,25 kk). Az 5,1–32: az ~ – anélkül, hogy Kain utódainak további sorsát ecsetelné – Ádámtól Szetten át Noéig és fiaiiig vezeti a családfát, vagyis a vízözön előtti → ősatyáig. Ezzel elér egy pontig, ahol az emberiség romlása tetőpontra hág, főleg azért, hogy → Isten fiainak az emberek lányaival való házasságából létrejön az óriások erőszakos nemzetsége (6,1–4). A vízözönrel Isten Noén és fiain kívül elpusztítja az egész emberiséget. Noét erényességéért kíméli meg (6,5–8,14). Amikor Noé mint a 2. Ádám (9,19) elhagyja a bárkát, az üdvösség tört.-ében új korszak kezdődik (8,15–9,17). Az apja (Noé) iránti tisztelet hiánya azonban csorbítja Kám erényességét, s ennek fia, Kánaán viseli a következményeit (9,18–29). Így az ~ gondolatmenete megtörik: az egész emberiséget érintő terv politikai-földrajzi korlátok közé kerül. A → népek táblája szintén megkísérli, hogy az összes akkor ismert népet Noé fiaitól (Szem, Kám, Jáfet) származtassa (10,1–32). Az emberiségnek egymástól szokásaiban és nyelvében különböző népekre tagolódása büntetés, amelyet az emberiség azzal a vele született gögijével vont magára, hogy hasonló akart lenni Istenhez, nemcsak mint egyén (3), hanem mint közösség is (11,1–9; → bábéli torony). A vízözön utáni

pátriárkák egy új → nemzetségtáblája (11,10–26), amely az 5,1–32 folytatásaként azt az időszakot próbálja bemutatni, amely a népek szétszóródásától Ábrahám születéséig telt el, akinek neve által a szétszóródott népeknek Isten akaratából újra egyesülniük kell (12,3). 11,27–32: Terach családjának bemutatásával és Urból Háránba költözésével elkezdődik → Ábrahám története. – 2. Azt a tárgyi egységet, amelyet a Pentateuchus szerkesztőjének műve mutat, több dolog megtöri. Így a feldolgozott anyag sokfélesége, amely egyebek közt a P és J eltérő isten- és világképét is tükrözi, de ezen kívül egész sor egyenetlenség is, úgyannyira, hogy bizonyos részek nem is illenek mindig bele az összefüggésbe, ahova a szerkesztő beiktatta őket. A 4,1 kk. szerint Kain és Ábel az emberiség ősatyjának a fiai, ugyanakkor a 4,14–15 feltételezi, hogy a földön már lakott területek vannak és Kain mögött valamely közösség áll, amely halálát hétszer akarja megbosszulni. A 4,17 Kainnak városépítést tulajdonít, ami nincs összhangban a rá kirótt büntetéssel: „Hontalan és bujdosó leszel a földön” (4,12). A 4,20 kk. kapcsolatot teremt egyfelől a vándoréletet élő zenészek, pásztorok és kovácsok, másfelől 3 vízözön előtti pátriárka között, mintha nem is lett volna vízözön. Ábel már azt a foglalkozást űzi (4,2), amelynek ősatyjául 4,20 Jabalt nevezi meg. A 7,7.13 szerint Noé fiai már a vízözön előtt megnősültek, ezzel szemben a 9,2 kk. legényemberként állítja őket elének, akik még apjuk sátrában élnek. Az emberiség elszaporodását és a föld benépesítését (10) a 9,1 az Istentől áldásként kapott nemzőerőre vezeti vissza; ugyanakkor a 11 a törzsek és nyelvek szétválását úgy mutatja be, mint valami rosszat, amely a gőg bűnének büntetéseként megbontotta az emberiség eredetileg teljesen zavartalan egységét. Míg a 6,3 szerint az ember életkora legfeljebb 120 évet tehet ki, addig a 11,10–32 említ 200, sőt 500 évet megért embereket. Mindehhez járulnak a kettős elbeszélések: az ember teremtése (1,26 kk. és 2,7.21 kk.); a Kain, Hénoch (Hénok), Irád, Mechujael, Metusael és Lámech (Lámek) neveket (4,17 kk.) az 5,9–28 újra felsorolja, de némileg eltérő alakban és más sorrendben; a vízözön ismételt leírása. Mindez arra mutat, hogy az ~ben különféle, egymástól független hagyományok olvadtak össze, ill. kerültek egymással – mesterségesen létrehozott – összefüggésbe (→ Teremtés könyve). – II. Irodalmi műfaja. 1. Az ~ nem a tört. előtti idő „történelme”. Hogy az 1–11 nem tört.-ileg hitelesen áthagyományozott események leírása, az egész sor részletből kiviláglik. Az első ember neve (Ádám) a. m. ’ember’; az 1–4 nem is tekinti még tulajdonnévnek, hanem köznévként szerepelteti; először csak a 4,25 és 5,1–3 említi tulajdonnévként. Kain, a földművelő és Ábel, a pásztor eleve nem lehetnek az első emberpár fiai, hiszen a → földművelés (az ún. kapás művelés) és az állatok (kutya) házasításának legrégebb emlékeit a mezolitikumból (átmeneti kőkor) ismerjük, tehát az embereknek százezer éveken át vadászniuk és gyűjtögetniük kellett, hogy megélhessenek. Az, hogy Kain várost épített (4,17) és megmunkálta a bronzot és a vasat, teljesen egyértelmű anakronizmus, hiszen a legrégebbnek ismert város (Jerikó) a neolitikumból (csiszolt kőkor) származik, a fémmegmunkálást pedig még későbbi időből lehet csak kimutatni. A vízözön előtti és a vízözön utáni pátriárkák szembeötlően magas életkora (900–700, ill. 500–200 év) nem egyeztethető össze a tört. előtti időből való leletekkel. Ezenkívül olyan vízözön, mint amelyet a 7,19 kk. bemutat, földtanilag nemcsak hogy nem mutatható ki, hanem nem is valószínű. A 11 tartalmazta néprajz szemmel láthatóan azokra a népekre összpontosít, amelyek létezését Palesztinából Kr. e. 1000 k. ki lehet mutatni, és így a kép, amelyet ilyen módon a földön akkor élő népekről akar nyújtani, roppant halvány. A bemutatott népeknek Szentől, Kámtól és Jáfettől származtatása (egy tagadhatatlanul rosszul tagolt és a tényleges fajokat figyelmen kívül hagyó eredeztetés!) az emberiség eredetének túlságosan leegyszerűsített s ezért teljesen torz bemutatása. Az emberiségnek fajok s nyelvek szerinti tagolódása sokkal régebbi időbe nyúlik vissza Babelnél, amelynek tornya egyébként sem az egyetlen, s nem is a legrégebbi Mezopotámiában. – Szembeötlő az ~ elbeszéléseinek etiológiai (→ etiológia) jellege: az adott jelenségek magyarázatát a szerző az ősidőkben keresi; pl. miért van a férfi és a nő között vonzalom, kölcsönös szeretet (2,24), miért nincs a

kígyónak lába, miért kell hason csúsznia (3,14), mi az oka az anyák szülési fájdalmainak (3,16), miért fáradtságos a munka (3,17 kk.), miért visel az ember ruhát (3,21), miért kell meghalni (3,22–24), miért olyan rövid az ember élete (6,3), honnan származnak az óriások (6,4), mit jelent a szívárvány (9,12–17), miért vannak nyelvek és mit jelent a Babel név (11,9). Társadalmi jelenségekre és politikai eseményekre is találunk az ~ szerzői magyarázatot az ősidőkben (4,15.20–24: vándorló kovácsok és zenészek, akiknek bántalmazásáért hétszeresen kell lakolni; 9,27: feltehetően Izr. fiainak, a hettitáknak [?] és a kánaániaknak egymáshoz való viszonyáról van szó Palesztinában). – A 4,17–22 és 5,1–32 tartalmazta nemzetségtáblák szembeötlő párhuzamokat mutatnak. Nemcsak ugyanazon nevek szerepelnek bennük, hanem mindkét nemzetségtábla három felé ágazással is végződik, csak az egyikben a foglalkozás, a másikban a lakóhely az alapja a szétágazódásnak. Kain/Kenan mindkét esetben olyan ember fia, akinek a neve a. m. 'ember': Ádám/Enos, és ezért az emberiség ősatyjának számít (az 5,1–8: Ádámot és Szetet nyilvánvalóan beiktatták egy Enos-családfa elé). Ezenkívül Szet neve emlékeztet a Szám 24,17 tartalmazta Szet fiaira, valamint az egyiptomi és akkád szövegekből kimutatott sutura, s feltehető, hogy itt az É-Mezopotámiában élő beduinok ősatyjával állunk szemben. Ugyanebbe az irányba mutat a Metusael név is. De megfigyelhető bizonyos hasonlóság Ábel (Ter 4,2) és Jabal (4,20) között is mind nevük, mind foglalkozásuk terén; ezenkívül mind a kettő egy Kainnak, egy Kenannak volt a testvére. A 11,10–26 felölelte nemzetségtábla egész sor olyan nevet tartalmaz (Peleg, Szerug, Nachor, Terach, Hárán), amelyet mezopotámiai város neveként ismerünk. Végül: a népek táblája nem egyéb, mint földrajzi nevek egybekapcsolása a leszármazás egyfajta rendjének megfelelően. Ez arra utal, hogy az a leszármazástani anyag, amellyel a szt. szerző Ádám és Ábrahám között az űrt megpróbálta kitölteni, meglehetősen szegényes volt, és valójában nem is felelt meg ennek a célnak. Jóllehet Ádám és Enos nevéből egyértelmű, hogy a szerzőnek olyan anyaga volt, amely valóban megkívánta egy ősember létét, akitől minden törzs származott, mégis, e 2 ősemberhez egyszerűen hozzácsatolták a szerzők az általuk ismert törzsek ősatyjait, közbülső tagok közbeiktatása nélkül (keniták: Kain/Kenan; bené-Set: Szet). Úgy látszik, hogy eredetileg 2 külön népek táblája volt, de ezek elejét összeszerkesztették egyetlen új népek táblájává (Ádám–Szet + Enos–Kenan), s földrajzi nevek egész sorát iktatták közbe az űr kitöltésére. – 2. Az ~ az üdvösség tört.-e. Kétségtelen az is, hogy az ~ valamit az emberiség eredeti állapotáról is akar mondani. Hasonló elképzeléseket minden dolgok eredetéről az akkád és az egyiptomi irodalomban is találunk. Ezek nem is érik mindig be pusztán az első ember teremtésének és az emberi művelődés kezdeteinek bemutatásával; pl. egy sumer királylista olyan királlyal indul, aki tört.-i személy volt, és – korábbi helyi listák, epikus szövegek és mondák felhasználásával – egészen a nagy áradásig vezet. Ebben a szerző a vízözön előtti időkbe még 10 nevet közbeiktatott, csak hogy elérkezzen addig a pillanatig, amikor Anu, az ég istene átadta az uralmat a királynak a sumer Eriduban. Míg azonban ez a királylista a szerzőnek arra a meggyőződésére vezethető vissza, hogy a királyság lényege szerint egy, ezért a király országát csak egy uralkodó kormányozhatja, addig az ~ horizontja sokkal tágabb, mert az abból a hitből született, hogy az emberiség üdvössége nem a véletlen műve, hanem az Isten irányította tört.-ben bontakozik ki. Erre a hitre Izr.-t saját kiválasztottságának (→ kiválasztás) tudata segítette el, maga a kiválasztottság pedig a múlt háttéréből rajzolódott ki. Az ~ tehát egyfelől azt akarja bemutatni, hogy az emberiség egyre inkább eltávolodott a boldogság Isten elgondolta és megteremtette eredeti állapotától, másfelől arra kíván rávilágítani, hogy az emberiség megújulását is Isten készíti elő és munkálja. A szétesés egyre tovább gyűrűző folyamatként rajzolódik elénk: az embernek mint egyénnek a szétzilálódását követi a közösség felbomlása (Kain nemzetségében: vérbosszú és többnejűség), míg végül az egész vízözön előtti világ elpusztul, s ezzel a paradicsomi állapot (vegetariánus életmód) utolsó nyomai is elenyésznek (1,29 kk. és ezzel szemben 9,3; vö. Iz 11,6 kk.). A vízözön utáni emberiség kezdeti egysége csakhamar felbomlik, a bűn

eluralkodik, és ezzel az emberi életkor is csökken (→ élet). Ezzel kialakul Ábrahám meghívásának a háttere. Ábrahám az emberiségnek meg kell találnia elveszett üdvösségét (Ter 12,3: „Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége”); az ő sátrában kell a népeknek újra egyesülniük (9,27), ivadéka eltörli azt a titokzatos hatalmat, amely megromtotta az emberiséget, s amely csalárd kígyó alakjában még mindig támadásra készen leselkedik (3,15). Így az emberiség romlása, amely az emberiség egész történelmére rányomta bélyegét, beépül Isten üdvösségre irányuló tervébe, ezzel az ~ feleletet ad a konkrét tárgyi valóságra, és ilyen értelemben történelmileg hiteles műnek minősíthető. Az ~ tehát okát adja Ábrahám meghívásának, és rámutat jelentőségére, de ez nem kap teol-i megfogalmazást, hanem képekben, tört.-ekben tárul elénk. Ezek különféle hagyományokból származnak, sokszor tört.-i helyzetekhez kapcsolódnak, de rendszerint helyi színezetűek és az egész emberiség tört.-éhez képest meglehetősen kései keletűek. Az időrendi hitelt a nemzetségtáblák adják meg az ~nek.

Ósvíz, vizek: Az újabb exegetikai irodalom így adja vissza a héb. *tehom* kifejezést. Mint a kozmográfia más elnevezései (pl. *tebel* 'szárazföld', *seol* 'holtak országa'), a *tehom* is gyakran szerepel névelő nélkül, tulajdonnévként (kivétel a Zsolt 106,9; Iz 63,13: e helyeken a Vörös-tengerre utal). A névelő akkor is hiányzik az ~ mellől, ha a 'nagy' jelző áll mellette (Ter 7,11; Zsolt 36,7; vö. 48,3; Iz 51,10; Ám 7,4). Az ~ és a nagy ~ annyit jelent, mint 'nagy vizek'; olykor párhuzamban is állnak egymással (Ez 26,19: elborít az ár, 31,15: a nagy áradás), utalásul a hatalmas víztömegekre. Ezek a szárazföld alatt találhatóak (Ter 49,25; MTörv 33,13), amelyet Isten csodálatos módon a feneketlenül mély ~ fölött (LXX: *abüsszosz*, Vg: *abyssus*; vö. Kiv 15,5; Zsolt 107,26; Péld 8,27 kk.) megszilárdított (8,29; vö. Zsolt 24,2). Az ~zel kapcsolatos elképzelésnek feltehetően az a tapasztalat az alapja, hogy ha az ember a szárazföld „szélére” ér, v. lehatol a mélységbe, akkor újra meg újra vízzel találja magát szemben. Az ~ bőven áradó forrásként feltörhet a szárazföldre (Ter 7,11; 8,3; Péld 8,28). Az ~et hallja a zsoltáros a Jordán forrásvidékének bűvőpatakjaiban (Zsolt 42,8; vö. Hab 3,10). A hatalmas, nagy fa gyökerei eléri az ~et (talajvíz; Ez 31,4; vö. MTörv 8,7), de az ~ mindenekelőtt a → tenger hatalmas víztömegeit jelenti (Kiv 15,8; Iz 63,13; Zsolt 135,6). – Mivel az ~ – éppen úgy, mint a → holtak országa – lent van és mély, olykor csaknem egybe is esik vele (71,20; Jón 2,6; Ez 31,15). Ugyanakkor félelmetes is, mert bár Jahve hatalma alatt álló, de még mindig lázadó szörnyek képzeletét kapcsolódnak hozzá, amelyek a → káoszt reprezentálják (→ sárkány, → leviatán, Iz 51,1; Zsolt 148,7). A babilóniai kozmogóniában Tiamat, az óssárkány (a sós vízű óceán) adja Apszuval (az édes vízű óceán) az isteneknek az életet. Mivel az istenek és szülők között viszály támadt, Marduk kettéválasztotta Tiamatot. Az egyik feléből lett az ég. Az ~ nem vezethető le a Tiamatból, így legfeljebb egy közös szemita tövel lehet számolni. A Ter 1,6 kk. szerint Isten az ~et kettéválasztotta az égboltozattal a boltozat alatti és a boltozat feletti vizekre. A felső vizekre az ÓSz néha a mabbul ('az ég óceánja') kifejezéssel utal, a téhómmal azonban soha; e kettő összefolyása idézte elő a vízözönt (6,17; 7,6; Zsolt 29,10; → vízözön története). Az is lehetséges, hogy a Jahvétől korlátok közé utasított ~, amely a szárazföldet mint valami ruha vette körül (104,6), Jahve parancsára újra átlépte a határokat és a lakott földrészt – legalábbis részben – ismét elárasztotta (Ez 26,19: „elborít az ár”). Mindenesetre a végső üdvösség állapotához hozzátartozik, hogy nincs többé tenger, vagyis hogy az állandó veszedelemmel fenyegető ~ eltűnik az emberi élet szférájából (Jel 21,1).

Ósz: → évszakok.

ösztoke: hosszú, hegyes vasban végződő bot, mellyel szántás közben bökdöséssel nógatják az ökröket (Bír 3,31; 1Sám 13,20; Préd 12,11). A szólás: az ösztoke ellen rugdalózni a nagyobb hatalommal való szembehelyezkedés hasztalan voltára utal. Az ApCsel 26,14 (több kéziratban és fordításban 9,4 kk.; 22,7 is) említi, hogy Pál Agrippa előtt tartott védekező

beszédében arra hivatkozott, hogy a damaszkuszi úton egy hang ezt mondta neki héb.-ül: 'hiába rugódozol az ösztöke ellen'. A kifejezés a gör. és róm. irodalomban több helyen előfordul (így pl. Euripidésnél), de a zsidó irodalomban csak egy adatot találunk rá: a Péld 26,3: LXX. Lehetséges, hogy a gör. műveltségű Lukács szándékosan élt ezzel a fordulattal. A gör. szó általában minden olyan dolgot jelöl, amely szúr v. bök (vö. 1Kor 15,55 kk.: fullánk; Jel 9,10: skorpió). A 2Kor 12,7 tartalmazta szó inkább 'fullánk, szilánk' jelentést hordoz és a képes beszédben Pál betegségét kell rajta érteni (vö. Gal 4,13–15).

öszvér: A héb. pered (a nőtény pirdah) egyaránt jelöli az Equus mulust (hím szamár és kanca keresztezése) és az Equus hinnust (csődör és nőtény szamár keresztezése). Jó tulajdonságai miatt (erős, mint a ló, óvatos, mint a szamár) nagyon kedvelték Izr.-ben hátasállatként (előkelők is: 2Sám 13,29; 1Kir 1,33) és teherhordó állatként (2Kir 5,17; 1Krón 12,41; Iz 66,20; vö. Ezd 2,66; Neh 7,68) egyaránt. Hogy a perzsa korban hírvivésre használták-e, az bizonytalan; az ide vonatkozó részlet (Esz 8,10) nem nyújt biztos fogódzót. Salamon ajándékba kapott ~eket (1Kir 10,25; 2Krón 9,24). Izr.-ben tilos volt lovat és szamarat pároztatni (Lev 19,19), így más országból kellett ~t behozni; Ez 27,14: Bet-Tomorgából (Örményország Ny-i részén) vásárolták.

Ötváros, Pentapolisz (Bölcs 10,6): a Jordánon túli területen Szodoma, Gomorra, Adma, Ceboim és Coár (Bela). Ezek ugyanazon a vidéken terültek el, és bizonyos szempontból egységet alkottak, a királyaik együtt harcoltak a közös ellenség ellen. A Ter 19,23 kk. említette katasztrófa következtében – Coár kivételével – elpusztultak; Coár még Jeremiás korában is fennállt (Jer 48,34), de többé nem szerepel a Bibliában. – Az ~ fekvése vitatott kérdés, különösen a Telelat Ghasszul-i ásatások óta. Némelyek azt teszik fel, hogy a Holt-tengertől D-re feküdt, de amikor a Holt-tenger szintje emelkedett, elárasztotta az ~ vidékét; mások a Holt-tengertől É-ra keresik, s arra gondolnak, hogy Ghasszul volt Szodoma és Gomorra, Iktanu pedig Coár, amelynek a nevét szerintük a szomszédos Saghur örzi. Valójában azonban nincsenek helyrajzi és földtani bizonyítékaink, csak irodalmi forrásokra (Biblia, későbbi szerzők) támaszkodhatunk. A későbbi szerzők a Holt-tengertől D-re lokalizálják (ZsidTört 4,8.4; Onomasztikon 42,1; medébai térkép). A bibliai helyeket, amelyek Szodoma fekvésével közvetve az ~ fekvésére is utalnak, könnyűszerrel össze lehet ezzel a felfogással egyeztetni. Ezenkívül megemlíthető a mai sóhegy (Dzsebel Usdum) a Holt-tenger DNy-i partján, amelynek egyszersmind a neve is Szodomára emlékeztet. Azok, akik az ~t É-ra képzelik a Ter 13,10-re hivatkozni: „... és látta, hogy a Jordán egész síksága (kikkar hajjarden) jól öntözött – mielőtt Isten elpusztította volna Szodomát és Gomorrát; olyan volt, mint Isten kertje, mint Egyiptom kertje, egészen Coárig.” Itt a Jordán síksága (kikkar) párhuzamban áll Szodomával és Gomorrával, tehát ez a 2 város É-ra eshetett a Holt-tengertől. De a 13,10 felhozható érvül az ~ D-i fekvése mellett is. A héb. kikkar ugyan gyakran szerepel a Holt-tengertől É-ra fekvő vidékre vonatkoztatva, de nem korlátozódik szükségszerűen erre a vidékre, ahogy a mai el Ghór elnevezés is magában foglalhatja a Holt-tengertől D-re fekvő területet is. Hogy a 13,10 ez utóbbi értelemben veendő, azt világosan mutatja az egészen Coárig kitétel.

ötvös: → aranyműves.

öv: I. A különféle héb. és gör. megfelelők pontos jelentését nem könnyű megállapítani. A szokásos ~ héb. neve hagar és vsz. ezor is; ez utóbbi talán szélesebb, ill. kötényszerű volt (2Kir 1,8; Iz 11,5; Jer 13,1–11). A Keresztelő János viselte zónét régebben bőr~nek tekintették, ma inkább bőrkötényt értenek rajta (Mt 3,4). Az abnet a király tisztségviselői és a papok által viselt díszes ~ volt (Kiv 28,4; Iz 22,21). A mezah (egyiptomi kölcsönszó; Jób 12,21; Zsolt 109,19) valamilyen különleges ~ lehetett. – II. A jobb ~ek lenből készültek (Jer 13,1–11), olykor abból az anyagból, amelyből az alsóruha is készült, v. bőrből (2Kir 1,8; Lev 13,48; Mt 3,4), esetleg gyapjúból. Arany~et csak az apokaliptikus kv.-ek említenek (Dán

10,5; Jel 1,13; 15,6). – III. ~et férfiak és nők egyaránt viseltek; az ~ a kötényt v. az ágyékkötőt tartotta, de főleg a felső- és alsóruha felkötésére szolgált munka közben (Kiv 12,11; 2Kir 4,29) v. háborúban (Ez 23,15; Ef 6,14). Éjszaka letették (vö. ApCsel 12,8). Díszes változata olykor a menyasszonyt ékesítette (Iz 49,18; Jer 2,32) v. ajándékkul szolgált (2Sám 18,11). Pénzt is tartottak ~ben (v. külön erszényben, v. anélkül; Mt 10,9; Mk 6,8; Lk 9,3), fegyver v. más tárgy elrejtésére szintén felhasználták. Ha a ruhát feltúrták, a keletkezett bugyor alkalmas volt a föld termékeinek v. más holminak vitelére (Jer 32,18: öl; Lk 6,38: öl). – IV. Átvitt értelemben örömmel, erővel, hatalommal v. különféle erényekkel övezték fel magukat a Bibliában (Zsolt 30,12; 93,1; Iz 11,5; Ef 6,14); a csípőjüket akkor övezték fel Izr. fiai, amikor harcba v. munkába indultak (Kiv 12,11; 2Kir 4,29; 9,1). A király ’övének leoldása’ egyértelmű volt a tisztelettől megfosztással (Jób 12,18; vö. 1Kir 2,5). Egyébként az ~ még a Jahve és népe között fennálló bensőséges kapcsolatra is utalhat (Jer 13,1–11).

özvegy: Amikor egy asszony megözvegyült, felöltötte az egyszerű ~i ruhát (Ter 38,14.19; Jud 8,5; 10,3); erről bővebbet nem tudunk. Ha voltak gyermekei, akkor ezek tartották el, ellenkező esetben és ha nem számíthatott → sógorházasságra, visszatért szülei házába. Megélhetési szempontból gyakran szükségessé vált egy második → házasság, de erre sokszor nem nyílt lehetőség, némely esetben pedig tiltotta is a törvény: főpap (Lev 21,14), ill. pap (Ez 44,22) nem vehetett feleségül ~et. Így az ~asszony helyzete meglehetősen bizonytalan volt, és az árvákkal, valamint az idegenekkel azt a kategóriát képviselte, amelynek védelmében a próf.-k újra meg újra felemelték a szavukat (pl. Iz 1,17; Jer 7,6; Zak 7,10), és amelyet a törv.-nek is védenie kellett (Kiv 22,21 kk.; MTörv 10,18; 16,11.14; 24,19–21; 26,12; 2Mak 8,28–30). Azt, aki önként vállalta az ~en maradást, a Biblia szerzői dicsérik (Jud 8,4 kk.; Lk 2,36 kk.; 1Kor 7,39 kk.). Az ~ végső menedéke Jahve (Kiv 22,21 kk.; MTörv 10,18; Zsolt 68,6; 146,9; Mal 3,5). Az ösegyh.-ban támogatták az ~eket (ApCsel 6,1 kk.); Jak 1,27: az igazi, tiszta vallásosság az – felkarolása, megsegítése (vö. ApCsel 9,36–41). Lehetséges, hogy olykor egy-egy jómódú keresztény nő házában együtt éltek az ~ek egy asszony (diakonissza?) felügyelete alatt (1Tim 5,16). Ugyanígy lehetett az őskeresztény közösségekben egy egyháziilag elismert ~i állapot is, amelynek megvoltak a feltételei (betöltött 60 év, egyszeri házasság, erényes élet) és a feladatai is (minden biztonnyal a szegény és beteg nők gondozása); az ~eknek szóló általános intelmek közt találunk erre utalásokat (5,9 kk.). Míg Ny-on → diakonisszák vállalkoztak bizonyos egyházi feladatokra, K-en inkább ~ekkel találkozunk; hogy ez a 2 állapot, ill. szolgálat azonos volt-e, az eldöntetlen kérdés.